

Susanna Säkkinen

Kestävää kehitystä päivähoitossa

Opinnäytetyö

KESKI-POHJANMAAN AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma

Lokakuu 2009



TIIVISTELMÄ

Yksikkö	Aika	Tekijä/tekijät
Ylivieskan yksikkö	Lokakuu 2009	Susanna Säkkinen
Koulutusohjelma		
Sosiaali-alan koulutusohjelma		
Työn nimi		
Kestävää kehitystä päivähoitossa		
Työn ohjaaja	Sivumäärä	
Marja Savolainen	59	
Työelämäohjaaja		
<p>Tutkimuksessa selvitetään, miten kestävä kehitys on huomioitu varhaiskasvatuksen kentällä. Tutkimuksessa selvitetään kestävä kehityksen keskeiset käsitteet ja niiden merkitykset varhaiskasvatuksessa. Tavoitteena on herättää myös kiinnostusta kestävä kehityksen ilmiöön, sekä saada lukija huomioimaan se ammatillisesta näkökulmasta.</p> <p>Tavoitteena oli tutkia, miten Oulussa ja Tampereella on toteutettu kestävä kehityksen ohjelmat päivähoitossa ja miten ne edistävät suunnitelmallista päivähoiton kestävä kehitystä. Tutkimus kartoitti myös, minkälaisia käytännönläheisiä, lapsilähtöisiä tapoja on toteuttaa kestävä kehitystä. Tutkimus oli kvalitatiivinen, ja perustui aineistolähtöiseen sisällönanalyysiin.</p> <p>Opinnäytetyö antaa tietoa teoria- ja käytännötasoilla tapahtuvasta kestävä kehityksen edistämisestä päivähoitossa. Sitä toteutetaan monella tasolla, erilaisten kansainvälisten sopimusten ja julistusten ohjaamana, kaupunkien strategioiden kautta ja toimintasuunnitelmien viitoittamana. Yksikkötasolla on erilaisia lapsilähtöisiä vaihtoehtoja, kuten erilaiset pedagogiikat, ideologiat ja ympäristöohjelmat. On myös paljon kiinni päiväkodin henkilöstöstä, kuinka laajasti kestävä kehitystä toteutetaan ja edistetään. Joissakin päiväkodeissa ekologinen lastenkulttuuri on vahvasti läsnä, kun taas toisissa päiväkodeissa ei huomioida edes kierrättämistä.</p>		
Asiasana		
Kestävä Kehitys, ympäristökasvatus, varhaiskasvatus, päivähoito, lapset, luonto, lapsilähtöisyys		

ABSTRACT

CENTRAL OSTROBOTHNIA UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES Ylivieska	Date October 2009	Author Susanna Säkkinen
Degree programme Social services		
Name of thesis Sustainable development in day care		
Instructor Marja Savolainen	Pages 59	
Supervisor		
<p>This research clarifys how sustainable development is considered in early childhood education. This research clarifys the relevant terms of sustainable development and what is the significance of them in early childhood education. The aim is to provoke interest to the phenom of sustainable development, and get the reader to observe it in her own professional perspective.</p>		
<p>The aim was to research how Oulu and Tampere implements their agendas of sustainable development in daycare, and how they help the progress of planned sustainable development. Research surveys, what kind of practical, child centered options there is to carry out sustainable developement. Research was qualitative, and it was based on to the textual material that was analyzed.</p>		
<p>This thesis gives knowledge of the theoretic- and practical ways how to advance sustainable development in daycare. It is advanced in many levels. Different kind of international contracts and declarations, and city strategies assigns it. There are also plans of sustainable actions. Different Units of day care has got child centered options, like different kind of pedagogys, ideologies and environmental programs. It depends of the people in day care that how deeply sustainable developments is produced and advanced. In some day care centers ecological child's culture is very strongly present, when other day care centres don't even bother to recycle.</p>		
<p>Key words: Sustainable development, environmental upbringing, early childhood education, day care, children, environmental, child centered education</p>		

TIIVISTELMÄ
ABSTRACT
SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	5
2.1 Aiheen valinta.....	5
2.2 Opinnäytetyön toteuttaminen.....	7
2.3 Tutkimuksen luotettavuus	9
3 KESTÄVÄ KEHITYS.....	11
3.1 Ekologinen kestävä kehitys	12
3.2 Taloudellinen kestävä kehitys.....	12
3.3 Sosiaalinen ja kulttuurinen kestävä kehitys.....	13
4 KESTÄVÄÄ KEHITYSTÄ PÄIVÄHOIDOSSA	16
4.1 Ympäristökasvatus.....	18
4.2 Ekologinen lastenkulttuuri	21
4.3 Ekopsykologia	25
4.4 Vihreä lippu -ohjelma	26
4.5 Metsämörri.....	29
4.6 Luonnossa kotonaan –pedagogiikka	31
5 KESTÄVÄÄN SUUNNITELMALLISEEN PÄIVÄHOITOON	34
5.1 Toimintaohjelmat ja -suunnitelmat kestäväää kehitystä ohjaamaan.....	34
5.2 Kestäväää kehitystä Oulun päivähoidossa	37
5.3 Kestäväää kehitystä Tampereen päivähoidossa.....	41
6 POHDINTA	46
6.1 Sisällön arviointia	46
6.2 Oman oppimisen arviointia.....	53
6.3 Jatkotutkimusaiheet	54
LÄHTEET	56

1 JOHDANTO

Ympäristöongelmista ja maapallon ylikuormituksesta keskustellaan yhä enemmän. Yhteiskunnastamme on tullut uusiutumattomia luonnonvaroja käyttävä kulutusyhteiskunta. Haitalliset elämäntapamme tuhoavat maapalloa. Ihmisten elintila pienenee koko ajan ja ympäristömme saastuu ihmisten elämäntapojen seurauksena.

UNESCO on julistanut vuosikymmenen 2005-2014 kestäväen kehityksen kasvatuksen vuosikymmeneksi. Tavoitteena on nostaa kasvatusta ja koulutus keskeisiksi tekijöiksi kestävässä kehityksessä. Kun on kyse ympäristöasioista ja yleismaailmallisesta muutoksen tarpeesta, ei riitä, että yksittäiset ihmiset muuttavat elämäntapaansa. Koko yhteisö on saatava mukaan. Yhteiskunnan rakenteita ja lainsäädäntöä voidaan muuttaa ympäristöä säästäviä ratkaisuja tukevaksi, kun yhteisesti pidetään ympäristön laatua tärkeänä.

Päättäjien on täytynyt tehdä joitakin rajoituksia yhteiskunnalle luonnon ja ilmastonsäätämiseksi. Kaupungit ja kunnat ovat ottaneet kestäväen kehityksen osaksi yhdyskuntakehitystä. Hallinnoissa huomioidaan ympäristönäkökulma. Päivähoidossa on myös alettu korostaa ympäristökasvatuksen roolia aikaisempaa enemmän ja sen kautta kokonaisvaltaisemmin kestäväen kehitystä. Lapset ovat tulevaisuuden päättäjät, joten jo lapsuudessa heille tulisi opettaa ympäristöpoliittisia asioita heidän käsityskykynsä rajoissa. Lapsena opitut tiedot ja tavat vaikuttavat aikuisuudessakin.

Kestäväen kehityksen tarkoituksena on antaa mahdollisuuksia hyvään elämään tulevaisuudessa. On tärkeää tiedostaa erilaiset asiat jotka ovat uhkana tulevaisuuden ihmisille, mutta on myös tärkeää, että tämän päivän lapset saavat elää lapsina

ja tuntee elämäniloa. Lapsella on oikeus tuntee itsensä arvokkaaksi, nauttia elämästänsä ja luoda sille perustaa. Aikuisten taholta huolellisesti suunniteltu, lapsilähtöisellä tavalla toteutettu ekologisen, taloudellisen sekä sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyuden huomiointi päivähoitossa opettaa ja kasvattaa lapsia ympäristötietoisiksi aikuisiksi.

Kestävää kehitystä edistävän kasvatuksen ja koulutuksen toimikunnan luomassa strategiassa on määritelty, että kaikissa koulutusorganisaatioissa tulisi olla kestävä kehityksen toimintaohjelma vuoteen 2010 mennessä. Sen tehtävänä on vahvistaa kestävä kehityksen painoarvoa kasvatuksessa ja antaa lisätukea kasvattajille. Kasvatuksen ja koulutuksen tehtävä on huolehtia, että kaikenikäisillä kansalaisilla on sellaisia tietoja, taitoja, valmiuksia ja näkemyksiä, että kestävä ja oikeudenmukaisen tulevaisuuden rakentaminen ja kestäväan elämäntapaan sitoutuminen onnistuu. Kestävä kehityksen kasvatukselle ja koulutukselle on määritelty tavoitteet ja keskeiset sisällöt opetussuunnitelmien perusteissa.

Kuntien varhaiskasvatussuunnitelmissa on linjattu kestävä kehityksen tavoitteita ja arvoja, joita jokaisen kaupungin ja kunnan tulisi noudattaa päivähoitossa. Kestävä kehityksen huomiointi kuitenkin vaihtelee laajasti eri kaupunkien ja kuntien päivähoiton kentällä. Oulussa ja Tampereella esimerkiksi löytyvät omat kestävä kehityksen kaupunkikohtaiset toimintaohjelmat päivähoitossa, kun taas joissakin kaupungeissa kestävä kehityksen kasvatus on mainittu vain ohimennen kaupungin varhaiskasvatussuunnitelman arvoissa.

Arvojen kirjaaminen ja toimintasuunnitelmat eivät välttämättä vastaa kuitenkaan käytännössä tapahtuvaa toimintaa. On esimerkiksi päiväkoteja, joissa ei kierrätetä ollenkaan, huolimatta yleisesti tunnustetuista kestävä kehityksen arvoista ja toimintasuunnitelmasta. Toisaalta taas kunnissa, joissa ei ole tehty omaa päivähoi-

don kestävän kehityksen toimintasuunnitelmaa, kestävästä kehitystä toteutetaan vahvasti päivähoiton arjessa ympäristötietoisten työntekijöiden johdolla.

Kestävän kehityksen toimintasuunnitelma on kuitenkin hyvä tehdä jokaiseen päivähoitopaikkaan, sillä näin saadaan kestävän kehityksen jokaiselle ulottuvuudelle tavoitteet. Ympäristökasvatus on yleensä aina osa päivähoiton toimintaa ja jokainen kasvattaja toteuttaa sitä lapsiryhmässään. Mutta esimerkiksi taloudellisen kestävän kehityksen suunnittelu tulisi toteuttaa koko yksikön voimin, yhteistyössä ja koko yksikön näkökulmasta. Toiminta olisi paljon kokonaisvaltaisempaa toimintasuunnitelman raamittamana ja arjessa tapahtuva ympäristöstä huolehtiminen pitkäjänteisempää.

Luonnon säästäminen ja ympäristönäkökohdat ovat nykyään monilla organisaatioilla indikaattoreina toiminnassa. Minua kiinnostaa minkälaista kestävästä kehitystä edistävää toimintaa on olemassa, ja miten yleensäkin kestävästä kehitystä toteutetaan ja edistetään päiväkotiyksiköissä, perinteisen ympäristökasvatuksen lisäksi. Minua kiinnostaa myös, minkälaisia yhteistyötahoja päiväkodeilla on kestävän kehityksen puitteissa.

Toimintamuotoja on monenlaisia. Esimerkiksi osa päiväkodeista on perustanut koko toimintaideansa kestävän kehityksen periaatteelle. Olemassa on myös kansallisia ja kansainvälisiä ohjelmia, jotka opastavat ekologiseen arkeen ja kestävän kehityksen arvojen vaalimiseen. Erilaisia toimintaoppaita ja ohjelmia syntyy koko ajan lisää. Ne auttavat päiväkoteja toteuttamaan tavoitteitaan saada kestävä kehitys osaksi arkea. Ympäristönsuojelun alalla uutta tietoa syntyy koko ajan, ja osin tiedot myös vanhenevat. Kestävän kehityksen kokonaisuutena on jäänyt kuitenkin taka-alalle päivähoiton käytännöissä. Kestävän kehityksen kaikki osa-alueet eivät tule aina huomioiduksi arjen eri tilanteissa.

Valitsin tarkasteluuni sellaisia kestävän kehityksen toteuttamiskeinoja, joista olen kiinnostunut ja joita voin kuvitella hyödyntäväni tulevana sosionomina ammattisani. Esimerkiksi Luonnossa kotonaan -pedagogiikka kiinnostaa minua tulevana varhaiskasvatuksen ammattilaisena. Päivähoidon yksityisellä sektorilla löytyy myös vaihtoehtoisia kestävää kehitystä tukevia ratkaisuja, kuten esimerkiksi luontopäiväkodit.

Varhaiskasvatussuunnitelmien yhtenä peruspilarina on kestävä kehitys, joten päivähoiton työntekijöiden pitää huomioida se yksiköissään. Mielestäni sosionomin opinnoissa kestävää kehitystä on käsitelty hyvin suppeasti varhaiskasvatuksen näkökulmasta, joten haluan tällä tutkimuksella ottaa selvää miten kestävä kehitys päivähoitossa toteutetaan.

2 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

2.1 Aiheen valinta

Opinnäytetyöni pohjautuu keskeisiin kestävän kehityksen käsitteisiin, sekä Tampereen ja Oulun päivähoidon kestävän kehityksen toimintaohjelmiin. Luvut 5.2 ja 5.3. perustan näille internetistäkin löytyville ohjelmille. Tarkoitukseni on selvittää kuinka kaupungeissa edistetään varhaiskasvatuksessa ja päivähoidossa suunnitelmallista kestävää kehitystä. Kuvailen luvuissa auki, kuinka kaupungeissa on menty kohti kestävää kehitystä, ja minkälaisia malleja kaupunkien kestävän kehityksen toimintaohjelmat antavat yksikkökohtaisille kestävän kehityksen toimintasuunnitelmille.

Minua kiinnostaa, kuinka kestävän kehityksen eri ulottuvuudet huomioidaan päivähoidossa. Tutkin, miten toimintasuunnitelmat huomioivat sen eri osa-alueet. Suomen kestävän kehityksen toimikunta on asettanut tavoitteeksi, että kaikissa päivähoidon organisaatioissa on oma kestävän kehityksen toimintaohjelma vuoteen 2010 mennessä. Sen on oltava osa toiminta- ja taloussuunnitelmaa sekä laadunhallintaa. (Käppä, Laurila & Lundgren 2009.)

Tutkin kaupunkien toimintasuunnitelmien lisäksi myös erilaisia kestävän kehityksen toteutumismuotoja varhaiskasvatuksessa. Kestävää kehitystä toteutetaan monella tavalla, ja menetelmät ovat monipuolisia. Menetelmät ovat ympäristökasvatuksen toimintamalleja ja konkreettisia tapoja vaikuttaa lasten oppimis- ja kasvatuskäsityksiin.

Perinteinen ympäristökasvatus on jokaisen päiväkodin arjessa tapahtuvaa ympäristö- ja luonto-opetusta. Ympäristökasvatuksella on pitkät juuret varhaiskasvatuksessa. Ekologinen lastenkulttuuri laajentaa ympäristökasvatusta myös taloudelliselle ja kulttuuriselle sekä sosiaaliselle kestävyydelle ja kattaa monenlaisia keinoja juurruttaa lapseen kestävän kehityksen arvoja. Minua kiinnostaa, miten ympäristökasvatuksessa huomioidaan tietoisesti tämänhetkinen maailman ja ympäristön tila ja miten lapsia kasvatetaan ympäristöä vaaliviksi ja suojeleviksi.

Ekopsykologian ja Luonnossa kotonaan -pedagogiikan otin tarkasteluun niiden näkökulmien vuoksi. Luonnossa kotonaan -pedagogiikka pohjautuu Metsämörri-ideologiaan. Ekopsykologiassa lähtökohtana on, että ihmisen ja luonnon hyvinvointi ovat toisistansa riippuvaisia. Ihminen on kuitenkin vieraantunut nykypäivänä luonnosta ja teknologia on vallannut sijaa lastenkin arjessa. Videopelit ja tietokoneet valtaavat alaa luonnossa toimimiselta. Miten varhaiskasvatuksessa voidaan tukea lapsen luontaista luontoyhteyttä tämän päivän teknologiapainotteisessa maailmassa? Ekopsykologian ja Luonnossa kotonaan -pedagogiikan tarkoituksena on toteuttaa kestävää kehitystä lapsilähtöisesti sekä ulkoilu- että luontopainotteisesti.

Tutkimukseni tavoitteena on saada sosiaalialan opiskelijoita pohtimaan omia ympäristöasenteitaan, ja kestävän kehityksen edistämistä omassa tulevassa työssään. Jokaisen varhaiskasvatuksen ammattilaisen tulisi myös tutustua oman paikkakuntansa kestävän kehityksen toimintaohjelmaan, yleisellä tasolla sekä päivähoiton organisaation- sekä yksikkönsä tasolla. Kestävän kehityksen käsite ja sen eri osa-alueet pitäisi ottaa huomioon koulutuksessamme, ja opiskelijan tulisi saada valmiudet osata ohjata kestävän kehityksen toimintaa.

Tutkimukseni herättää myös ajattelemaan, miten koulutuksessa voidaan edistää tulevien varhaiskasvatuksen ammattilaisten ympäristötietoutta, ja sen vaalimista tulevassa ammatissa. Oman opiskelupolkuni aikana ei kestävästä kehityksestä ole käsitelty eri aineiden yhteydessä omana aihekokonaisuutenaan.

2.2 Opinnäytetyön toteuttaminen

Teoreettiseksi viitekehykseksi rajasin kestävästä kehityksestä ja lapsilähtöisen ympäristökasvatuksen. Kestävä kehitys varhaiskasvatuksessa ja ympäristökasvatus perustuvat lapsilähtöiseen pedagogiikkaan, joka on toiminnan suunnittelun ja arvioinnin indikaattorina tutkimuksessani.

Lähteeni ovat pääsääntöisesti internetistä, koska monet painetuista kestävästä kehityksen oppaista ja ohjelmista ovat internet-muodossa. Aikaresurssini tutkimuksen toteuttamisessa vaikuttaa myös lähteiden käyttämisen laajuuteen. Koen silti, että saan tarpeeksi tietoa käyttämästäni lähteistä. Kestävä kehitys päivähoiton yhteydessä on myös suhteellisen uusi käsite. Sen käsittely aineistoissa kulkee varhaiskasvatuksessa ympäristökasvatuksen rinnalla. Siitä itsenäisenä käsitteenä syntyy kuitenkin koko ajan lisää uutta kirjallisuutta, ja erilaisia oppaita.

Tutkimukseni on kvalitatiivinen, eli laadullinen. Tiedonintressinä tutkimuksellani on avata kestävästä kehityksestä käsitettä ja sen merkityksiä varhaiskasvatuksessa. Tämä edellyttää täsmentämistä, tutkinto kokemuksiin vai käsityksiin liittyviä merkityksiä (Vilkkä 2005). Tutkimukseni pohjautuu kuitenkin molempien merkitysten käsittelyyn. Kestävä kehitys on laaja käsite ja sisältää suuria aihekokonaisuuksia. Päiväkotihenkilöstön käsitteet kestävästä kehityksestä näkyvät asenteissa ja päiväkotien kestävästä kehityksestä edistämiseksi. Toisille ympäristökasvatus on itsestään selvä arvo, jota toteutetaan kaikessa arjen toiminnoissa. Toiset taas eivät

näe kestäväen kehityksen merkityksiä ja sen yhteyttä arkipäivän toiminnoissa, kuten esimerkiksi materiaalivalinnoissa.

Kokemukselliset merkitykset tulevat myös mukaan vertailemalla kaupungeissa toteutettavia toimintaohjelmia ja tarkastelemalla päivähoidon yksikkökohtaista toimintaa. Oma kokemuspohjani päiväkodeissa työskentelystä laittaa minut myös pohtimaan kirjattujen arvojen ja todellisuudessa tapahtuvan käytännön välisiä suhteita.

Tutkimuksen lähestymistapa on mielestäni tarkoituksenmukainen, koska teen kar-
toitusta erilaisista kestäväen kehityksen edistämisen toimintatavoista. Lähteitä löy-
tyy riittävästi, ja aikaresurssien puitteissa olen löytänyt mielestäni oleellisia ja tuo-
reita lähteitä.

Pyrin tutkimuksessa objektiivisuuteen, mutta lähdeaineiston valinnassa näkyy
omat mielenkiinnon kohteeni. Esimerkiksi Luonnossa kotonaan - pedagogiikka on
tutkimuksen kohteena oman mielenkiintoni kautta. Hyödynnän tutkimusta siis
myös oman ammatillisuuteni kehittämässä.

Laadulliselle tutkimukselle tyypillisesti, tutkimuksessani korostuu kontekstin
huomioonottaminen. Kestäväen kehityksen konteksti on laaja, ja se on maailman-
laajuisesti ajankohtainen ja kaikkia koskettava ilmiö. Erilaiset kansainväliset, alu-
eelliset ja paikalliset sopimukset ja linjaukset velvoittavat eri tahot huomiomaan
kestäväen kehityksen perustana toiminnoissaan. (Vilkkä 2005.) Päivähoidossa täy-
tyy huomioida eri toimintaympäristöt, yhteistyötahot ja lapsen yksilöllinen oppi-
misprosessi.

Toinen näkökulma tutkimuksessani tutkimuskohteeseen on laadulliseen tutkimusmenetelmään liittyvä prosessi. Tutkimusaikataululla on merkityksensä siihen, kuinka syvälle pääsin tutkimuksessa. Tutkimukseni kohdalla prosessinäkökulma korostuu aineiston ja lähteiden käytössä ja rajaamisessa.

Tutkimusaineistoni sisältää jo itsessään merkityksiä. Tutkimuskohteena olevan materiaalin peilaaminen kulttuuriseen asiayhteyteen, aikaan ja paikkaan on edellytyksenä materiaalin tulkinnalle. Kestävän kehityksen edistäminen eri tavoin päivähoitossa, ja erilaiset toteuttamistavat pohjautuvat lasten oppimisen lähtökohtiin, ja lasten tapoihin omaksua asioita ja käsitteitä.

Tutkimukseni tavoitteena on:

- Tutkia kestävän kehityksen keskeisiä käsitteitä, ja niiden näkymistä varhaiskasvatuksen kentällä
- Luoda katsaus miten kestävää kasvatusta päiväkodeissa toteutetaan erilaisilla keinoilla ja tavoilla
- Kartoittaa miten Oulussa ja Tampereella toteutetaan kestävän kehityksen toimintaa päivähoitossa

2.3 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimusaineistona toimii aihepiiriin liittyvä lähdekirjallisuus sekä kulttuurisesti syntynyt tieto. Tutkimuksessa perehdyn myös Oulun ja Tampereen kaupunkien kestävän kehityksen toimintasuunnitelmiin päivähoitossa. Kansainvälisiin ympäristö sopimuksiin ja strategioihin perustuvat kaupunkien päivähoiton varhaiskasvatuksen toimintasuunnitelmat tuovat tutkimukseeni luotettavuutta. Valta-kunnalliset säädökset ja sopimukset kestävästä kehityksestä ja yleismaailmallisesti tunnustetut kestävät arvot luovat tutkimukselleni tieteellisen tietolähdepohjan.

Lähestymistapani tutkimuksessa on teoreettinen, ja teen kirjallisuutta havainnoimalla tutkimusaineistosta tutkimusongelman kannalta tärkeitä havaintoja. Tutkimusaineistoni ei ole laaja, mutta se pohjautuu kuitenkin laadukkaaseen, yhteiskunnallisesti tärkeään ja tuotettuun, kulttuurisesti arvokkaaseen tietoon. Sen havainnointi ja ilmiön selittäminen ymmärrettäväksi on jo itsessään tärkeä tavoite ja koin saavani arvokasta tietoa opinnäytetyöprojektin aikana.

3 KESTÄVÄ KEHITYS

YK:n alaisuuteen perustetun ympäristön ja kehityksen maailmankomission vuonna 1988 julkaisemassa *Our Common Future* (Yhteinen tulevaisuutemme) - raportissa on kirjattuna kestävän kehityksen tunnetuin määritelmä: "Kestävä kehitys on kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken väestön tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa" (Kestävä kehitys koulussa).

Suomen kestävän kehityksen toimikunta määrittelee kestävän kehityksen; Kestävä kehitys on maailmanlaajuisesti, alueellisesti ja paikallisesti tapahtuvaa jatkuvaa, suunnitelmallista ja ohjattua yhteiskunnallista muutosta, jonka päämääränä on turvata nykyisille ja tuleville sukupolville hyvät elämisen mahdollisuudet. (Ympäristöministeriö 2009.)

Kestävällä kehityksellä tarkoitetaan ekologisesti ja taloudellisesti kestävästä kehityksestä, yhteiskunnallisesti oikeudenmukaista ja ihmisen henkisesti uudistavaa kehitystä. Lyhyesti sanottuna kestävä kehitys on valinta paremman ympäristön puolesta. Toteutuakseen se edellyttää jokaisen vastuuta ympäristöstään.

Kestävän kehityksen periaatteisiin kuuluu mm. pyrkimys muuttaa yhteiskunnan käyttäytymismalleja ympäristöä kuluttavista ympäristöä säästäviin sekä pyrkimys jakaa vastuuta. Kestävä kehitys ei ole pysyvä muuttumaton tila, vaan luova ja tasapainoon tavoitteleva oppimisprosessi, joka ulottuu kaikkiin päätöksenteon osa-alueisiin. (Päivähoidon kestävän kehityksen toimintaohjelma 2006.)

Kestävässä kehityksessä on taloudellinen, ekologinen sekä sosiaalinen ja kulttuurinen ulottuvuutensa. Kehityksen tulisi siis olla samanaikaisesti ekologisesti, taloudellisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestävä. "Kestävä kehitys on kuin pöytä, jolla on neljä jalkaa, jolloin se kantaa hyvin." (Kestävä kehitys koulussa.)

3.1 Ekologinen kestävä kehitys

Ekologisesti kestävä kehitys perustuu luonnon monimuotoisuuden turvaamiseen, ilmastonmuutoksen hidastamiseen ja luonnonvarojen kestävä käyttö. (Ympäristöministeriö 2009.)

Maapallon voimavarat ovat rajalliset. Ympäristöä heikentäviin ja tuhoaviin toimiin on puututtava heti. Mitä kauemmin jatkamme nykyisillä elämäntavoilla ja kulutuksella, sitä vaikeammiksi ongelmat muodostuvat. Raaka-ainetarastot tyhjenevät, biomassaa hupenee ja ympäristön raskaus lisääntyy. (Erat 1994.)

Edellytyksiä ekologisen kestävyuden saavuttamiselle ovat muun muassa kuluttajien tottumusten, arvostusten ja elämäntapojen muutos, ympäristöystävällisemmän tekniikan kehittäminen ja käyttöönotto, ympäristöä kuormittavien tuotantotapojen muutos, tavaroiden ja palveluiden ekotehokkuus sekä uusiutuvien energianlähteiden ja raaka-aineiden käytön lisääminen. (Laininen, Manninen & Tenhunen 2006.)

3.2 Taloudellinen kestävä kehitys

Taloudellisesti kestävä kehitys on tasapainoista kasvua, jonka sisältönä on varantojen säilyttäminen tuleville sukupolville. Taloudellisesti kestävä kehitys on mahdollista ainoastaan ekologisesti kestävältä perustalta. Kestävä talous on myös sosiaalisen kestävyuden perusta. Se helpottaa kohtaamaan vastaantulevia haasteita, kuten väestön ikääntymisestä aiheutuvia sosiaali- ja terveyskulujen kasvua. (Ympäristöministeriö 2009.)

Taloudellinen kestävyys edellyttää, että tavarat ja palvelut voidaan tarjota nykyistä vähemmän ympäristöä rasittaen sekä energiaa ja luonnonvaroja säästän. Ympäristötietoisuuden lisääminen kuluttajissa ja markkinoilla ovat avainasemassa kulutus päätöksiin vaikuttamisessa. (Åhlberg 2004.)

Taloudellinen kestävyys ohjaa kuluttajia myös ekologisesti kestäviin valintoihin, esimerkiksi energian ja ympäristöhaittoja aiheuttavien toimintojen verotuksella sekä sisällyttämällä tuotannon ja kulutuksen elinkaaren aikaiset ympäristö- ja terveysvaikutukset hintoihin. (Laininen ym. 2006.)

3.3 Sosiaalinen ja kulttuurinen kestävä kehitys

Sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyuden keskeisenä tavoitteena on taata, että hyvinvoinnin edellytykset siirtyvät sukupolvelta toiselle. Sosiaalisesti kestävä kehitys turvaa ihmisille tasavertaiset mahdollisuudet hyvinvointiin, perusoikeuksiin ja elämän perusedellytysten hankkimiseen sekä mahdollisuuden osallistua päätöksentekoon omassa maassaan ja maailmanlaajuisesti. (Laininen ym. 2006.)

Yhtenä sosiaalisen kestävyuden näkökulmana on tehdä kulutustilaa kehitysmaiden asukkaille, kuitenkin sellaisilla tavoilla, jotka vähentävät tuotannon ja kulutuksen ympäristövaikutuksia kokonaisuudessaan maapallolla (Ympäristöministeriö 2009).

Maailmanlaajuisia sosiaalisen kestävyuden haasteita ovat esimerkiksi väestönkasvu, köyhyys, ruoka- ja terveydenhuolto, sukupuolten välinen tasa-arvo sekä kulutuksen järjestäminen. (Ympäristöministeriö 2009.)

Kansainvälisellä tasolla sosiaalisen kestävyuden haasteisiin kuuluvat muun muassa työttömyys, syrjäytyminen ja sosiaalisten erojen kasvu, väestöryhmien ja alueiden välinen eriarvoisuus, maassamuutto ja väestön ikääntyminen.

Näiden haasteiden kohtaamisessa on tärkeää vahvistaa yhteiskunnan toimijoiden yhteisiä oppimis- ja kehittämisprosesseja, jotka lisäävät kykyä kohdata kestävä kehityksen muutoksia, sekä kehittää kansalaisten mahdollisuuksia omaehtoiseen toimintaan, osallistumiseen ja vaikuttamiseen, ja edistää paikallista kestävä kehityksen toimintaa. (Laininen ym. 2006.)

Tähän pyrkii myös hallitus omalla kestävä kehityksen ohjelmallaan, jossa näihin haasteisiin pyritään vastaamaan (Kestävä kehitys uudessa hallinto- ohjelmassa 2007).

Yksilötasolla sosiaalinen kestävyys tarkoittaa esimerkiksi edellytyksien luomista elämänhallinnalle, omakohtaiselle vastuunotolle, kestävien elämäntapojen tavoittelulle, oman toiminnan merkityksen ja vaikutusten ymmärtämiselle ja oppimiselle. (Laininen ym. 2006.)

Kasvatuksella, koulutuksella ja osallistumismahdollisuuksia tarjoamalla voidaan luoda edellytyksiä oman toiminnan merkityksen ja vaikutusten ymmärtämiseen. Kaikilla edellisillä sosiaalisen kestävyuden haasteilla on merkittäviä vaikutuksia ekologiseen ja taloudelliseen kestävyteen. Kansalaisten perus hyvinvointi on yksi tärkeä edellytys ekologisen kestävyden edistämiseksi ja sen yhteiskunnalliselle hyväksyttävyydelle. Kulttuurisesti kestävä kehitys ymmärretään muun muassa kulttuurien monimuotoisuuden säilyttämisestä ja kulttuurien keskinäisen vuorovaikutuksen edistämisestä. (Laininen ym. 2006.)

Tärkeää on esimerkiksi paikallisten, alueellisten ja kansallisten arvojen, tapojen, perinteiden, vähemmistöryhmien kulttuurien, taiteenlajien, maiseman sekä kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten ja asuinympäristöjen säilyttäminen. Samalla kulttuurisen kestävyuden haasteena on elämä globalisoituvassa maailmassa, jossa olennaisia arvoja ja valmiuksia ovat esimerkiksi moniarvoisuus ja suvaitsevaisuus, sekä valmiudet vuorovaikutukseen eri kulttuureista tulevien ihmisten kanssa. (Rohweder & Virtanen 2008.)

Kestävä kulttuuri jää usein hieman taka-alalle puhuttaessa kestävästä kehityksestä. Kulttuurinen kestävä kehitys ei ole samalla tavalla näkyvää, kuin ekologinen ja taloudellinen kestävä kehitys. Kestävä kehitys koostuu kuitenkin useammasta temasta, joilla kaikilla on suuri merkitys ympäristöstä huolehtimisen kannalta. (Rohweder & Virtanen 2008.)

Päiväkotien kulttuurisuunnitelma käsittää laajasti kulttuurikasvatuksen kolme tasoa: arkipäivän kulttuuri, kulttuuriset sovellukset ja puhtaaksi viljelty kulttuuri: kirjallisuus, teatteri, musiikki, elokuva, kuvataide. Kulttuurinen kestävä kehitys tarkoittaa kulttuuriperinnettä, suomalaisuuden ja omien juurien säilyttämistä kansainvälistyvässä maailmassa. Se on myös muiden maiden kulttuurien kunnioittamista ja ymmärtämistä. Lasten kulttuurissa näitä asioita vaalitaan ja niihin kasvatetaan lasten näkökulmasta, lapsille ominaisilla tavoilla.

4 KESTÄVÄÄ KEHITYSTÄ PÄIVÄHOIDOSSA

Päivähoitolaki asettaa päivähoidon tehtäväksi lasten kasvun tukemisen yhteisvastuuseen ja rauhaan, sekä elinympäristön vaalimiseen. (Laki lasten päivähoidosta, 1983). Suomen valtakunnallinen esiopetus- sekä varhaiskasvatussuunnitelma pohjaavat kestäväan kehitykseen. Opetuksen ja kasvatuksen päivähoidossa tulee perustua kestävan kehityksen toiminta-ajatukseen (Kestävan kehityksen ohjelma 2001.)

Edellisessä kappaleessa käsittelin kestävan kehityksen eri osa-alueiden sisältöä. Tässä kappaleessa avaan kestävan kehityksen kokonaisuutta varhaiskasvatuksessa ja päivähoidon toiminnassa

Päivähoidossa ekologinen ulottuvuus näkyy materiaalien valinnassa, ja ekologisesti kestävässä valinnoissa. Luontoelämykset, yhteiset retket, leikit ja laulu ovat aineettomia tapoja ruokkia mieltämme. Lähiluonto tarjoaa materiaalia itseilmaisuudelle, hiljentymiselle ja leikille. Uusiutuvia, ehtymättömiä luonnonvaroja ovat lapsen oma mielikuvitus ja energia. (Suosalo & Tavasti 2008.)

Taloudellinen kestävä kehitys ohjaa lapsia kulutuskritiikkiin, esimerkiksi pohtimalla tavaroiden alkuperää ja niiden tekovaiheita. Henkilökunnalle järjestetään koulutusta, ja päiväkodissa investoidaan tutkimus- ja kehitystyöhön.

Sosiaalisessa ja kulttuurisessa ulottuvuudessa opetetaan lapsia ymmärtämään alueellisten ominaispiirteiden merkitystä, tutustumalla omaan alueperinteeseen ja kulttuurihistoriaan. Lapsia opetetaan myönteiseen suhtautumiseen toisia kulttuureja - ja erilaisia ihmisiä kohtaan. Integroidut maahanmuuttajalasten ryhmät edistävät kulttuurista kestäväa kehitystä. Arjessa opetellaan hyviä tapoja ja toisten

huomioonottamista. Erilaiset yhteistyössä tehtävät projektit esimerkiksi vanhempien kanssa, luo pohjaa yhteisvastuulliselle toiminnalle. (Päivähoidon kestävän kehityksen toimintaohjelma 2006.)

Kestävä kehitys on laajempaa sisäistynyttä toimintaa kuin päivähoidon perinteinen luonto- ja ympäristökasvatus. Päivähoidossa kestävää kehitystä toteutetaan ympäristökasvatuksen keinoin. Ympäristökasvatus opettaa lapsille heidän henkilökohtaista ekologiaansa ja sen perustapahtumia konkreettisesti (Cantell 2004). Tämä on pohjana kestävälle kehitykselle. Kestävän kehityksen periaatteiden tulee olla jokaisen päivähoiton työntekijän sisäistämiä ja näkyä jokapäiväisessä työssä. Kestävä kehitys kulkee punaisena lankana kaikissa toiminnoissa koskien vaikkapa päiväkodin sisäistä vuorovaikutusta tai yhteistyötä vanhempien kanssa.

Päivähoitolain mukaan päivähoiton tehtävänä on tukea lasten rauhankasvatusta ja kasvua yhteisvastuuseen, sekä elinympäristön vaalimiseen. Päivähoidon kehittämistavoitteisiin kuuluu avoimen päätöksentekokulttuurin sekä vuorovaikutustaitojen kehittäminen. Päivähoidossa edellytetään myös kykyä vaikuttaa päätöksentekoon niin päivähoiton työyhteisössä kuin organisaatiossakin, sekä kaupunkitasolla. Tähän päästään avoimuudella ja omalla aktiivisuudella sekä kyvyllä kyseenalaistaa asioita. (Laki lasten päivähoitosta 1983.)

Laajat arvokeskustelut ja oman toiminnan reflektointi ovat edellytyksiä kestävän kehityksen sisäistämiseksi. Kestävään kehitykseen on sitouduttava, ja sen eteen on tehtävä valintoja ja oltava valmis muuttamaan omia toimitapoja. Peruspäämäärä kestävässä kehityksessä on yhteinen, ja tarkoituksena on rakentaa ekologisesti kestävä yhteiskunta, jossa osataan elää ja jota pystytään yhdessä kehittämään.

Sitoutumisentasoja on kuitenkin erilaisia. Toiset sitoutuvat antamalla täyden panoksensa, ja tekemällä oman osuutensa ja enemmänkin. Osa taas kyllä tiedostaa periaatteen ja sitoutuvat siihen, mutta unohtavat käytännössä toimimisen. Osa puolestaan ei edes mieti kestävän kehityksen merkitystä ja sen arvoja. He saattavat ymmärtää sen tärkeyden, mutta ovat välinpitämättömiä sen suhteen.

4.1 Ympäristökasvatus

Ympäristökasvatus kuuluu päiväkotien perinteeseen. Ympäristöön tutustuminen on ollut yksi varhaiskasvatuksen ainedidaktiikoista ja ympäristökasvatuksen opetus jatkuu myös peruskouluun siirtyessä. Luonto ja ympäristö ovat lapsille tuttuja käsitteitä, ja nykyaikana lapset ovat myös ympäristötietoisia ja he omaavat erilaisia valmiuksia ympäristön suojelemiseksi ja säilyttämiseksi. Keskeistä ympäristö- ja luonto-opetuksessa on, miten lapsi toimii ympäristöön vaikuttavissa asioissa, mitä hän tekee ja millaisia valintoja ja ratkaisuja hän elämänsä eri vaiheissa suosii. (Ojala 1993.)

Oulun päivähoidon kestävän kehityksen toimintasuunnitelma (Päivähoidon kestävän kehityksen toimintasuunnitelma 2006) määrittelee ympäristön meitä ympäröiväksi rakennetuksi ympäristöksi, sekä luonto – maa, vesi ja ilma, eliöineen. Kaikki tilanteet, joissa lasta ohjataan ja kannustetaan luovuuteen, huolenpitoon, toisten huomioonottamiseen, säästäväisyyteen, itse tekemiseen, korjaamiseen, vaikuttamiseen jne. ovat ympäristökasvatusta.

Kasvatuksen tarkoituksena on hyödyntää jokapäiväisiä elämäntilanteita ja oppimistuokioita vastuullisen ja ympäristön huomioivaan toimintaan, ja siihen mitä se tarkoittaa ratkaisujen ja tekojen tasolla. Lasten kanssa voidaan pohtia mitä he voi-

vat tehdä itse ympäristön hyväksi, esimerkiksi viihtyvyyden kannalta tai luonnon säästämiseksi järkevän ekologisen toiminnan avulla. (Ojala 1993.)

Lasten ympäristökasvatus koostuu luonnosta ja ympäristöstä saaduista elämyksistä, arjessa toteutuvista ympäristöystävällisistä teoista, yhteistyöstä, havainnoimisesta, tutkimisesta, satujen kuuntelemisesta, arkipäivän seikkailuista sekä oivaltamisen riemusta. Aikuisen rooli on tarjota lapselle kokemuksia ja elämyksiä, erilaisissa tilanteissa. Aikuinen jäsentää ja eheyttää lapsen kokemuksia, ja ohjaa oppimaan. Lapselle on tarjottava tilanteita, joissa hän voi katsella, tunnustella, haistella ja maistella ja ihmetellä. Mukana on myös tietoa ja vaikuttamismahdollisuuksia. "Ympäristökasvatus on osa elämää, kestävän kehityksen periaatteet ovat osa arkipäivää" (Ympäristö, luonto ja kestävä kehitys 2006).

Ojanen ja Rikkinen (1995) määrittelevät ympäristökasvatuksen ihmisen ja hänen luontosuhteensa väliseksi dynaamiseksi tarkasteluksi, sen tiedostamiseksi ja tukemiseksi. Ympäristökasvatus on heidän mukaansa jatkuva prosessi, jossa ihminen alkaa pohtia tekojaan ja niiden seurauksia. Ympäristökasvatuksen tavoitteena on luontokasvatus ja ympäristönsuojelukasvatus. Päämääränä on tutustuttaa lapset luontoon ja heitä ympäröivään ympäristöön ja opettaa heitä vaalimaan, rakastamaan ja suojelemaan sitä. Ympäristö käsitys kattaa sekä lähiympäristön, että maailmanlaajuisen ympäristön. Kun lapsi saa hyvän perustan lähiympäristössä toimimisesta, tutkimisesta ja vaikuttamisesta, voidaan siitä laajentaa lapsen ympäristötietoutta globaaliseen ajatteluun.

Aho (1997) katsoo ympäristökasvatuksen liittyvän moniin eri tieteisiin ja kasvatuksen alaan. Ympäristökasvatus on elinikäistä ja se suuntautuu tulevaisuuteen. Päätöksenteon taitoja opetellaan ongelmakeskeisyyden kautta. Tärkeimpiä arvoja

ympäristökasvatuksessa ovat vastuullisuus ja arvosidonnaisuus. Keskeistä on toiminnallisuus, kokemuksellisuus, elämyksellisyys ja osallistuminen.

Ympäristökasvatusta voidaan toteuttaa monin tavoin. Erilaisia ympäristökasvatuksen strategioita ovat vuorovaikutusta korostava kasvatusta, joka pohjautuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa tapahtuvaan oppimiseen ja asennemuutokseen. Tämä antaa pääsisällön ja toimintatavat kasvatukselle. Ympäristötoiminta syntyy myös vuorovaikutuksessa. Luontoa korostavassa kasvatuksessa luonnon itseisarvo on merkityksellinen luontoa säästävän elämäntavan syntyä varten. Ihminen intuitiivisesti toimii luonnon ehdoilla, ja oppii toimimaan luonnon kautta. Tärkeimpänä sisältönä ovat luonnonsuojelun tiedot ja taidot. (Nykänen 1996.)

Nyväskylän (1996) mukaan ongelmanratkaisua korostavassa kasvatuksessa ympäristö ei ole itsestäänselvyys, vaan se nähdään muuttuvana ja kehittyvänä. Ympäristöongelmia tarkastellaan eri näkökulmista, kuten poliittisesta, teknisestä, taloudellisesta, eettisestä jne. Tavoitteena on oppia luoviin ratkaisuihin, joiden päämääränä on parantava muutos.

Asenteita korostavan kasvatuksen päämääränä on johdattaa kestävä kehityksen asenteen omaksumiseen, joka johtaa oikein toimimiseen ja tiedon hankintaan. Ihmisiä korostavassa kasvatuksessa taas ympäristöratkaisut tehdään ihmisen näkökulmasta. Luonto nähdään ihmisen ympäristönä, sen tehtävänä on tarjota ihmiselle toimintaedellytykset ja ihmisen elämän ehdot säätelevät ympäristöratkaisuja.

Toimintaa korostavassa kasvatuksessa opitaan toimimaan toiminnan kautta, virikkeellisyys ja kokemukset luovat pohjan luonnon vaalimiselle ja ympäristönsuojelulle. Tietoa ja ymmärrystä korostavassa kasvatuksessa tieto johdattaa ha-

luun ja taitoon toimia. Kun ihminen ymmärtää tiedon merkityksen ja sisällön, hän ymmärtää myös luonnon vaalimisen merkityksen. (Nykänen 1996.)

Ympäristönkasvatuksen toteutumiseen ja opetukseen vaikuttaa paljon päiväkodin henkilökunnan omat asenteet, ja elämäkatsomukset (Nykänen 1996). Koska ihmiset ovat yksilöitä, ja jokaisella on oma maailmankuvansa, on jokaisella kasvattajalla oma tapansa vaikuttaa lapsen asenteisiin ja valita virikkeitä lapsille. Myös jokainen päivähoiton yksikkö toteuttaa organisaatiossaan omalla tavalla varhaiskasvatuksen perusteita.

Lapset ovat kuitenkin ennen kaikkea toiminnallisia olentoja, ja tekemällä oppimisen näkökulma on luonnollinen varsinkin pienten lasten kohdalla. Lasten maailma on elämyksiä ja mielikuvia täynnä, ja lapsi työstää niitä purkamalla ne tekemiseksi. Ympäristökasvatuksessa tämä on hyvä huomioida toiminnan suunnittelussa.

4.2 Ekologinen lastenkulttuuri

Ekologinen lastenkulttuuri on lasten omaa kulttuuria, leikkimistä ja elämän tarkkailua vaalivaa toimintaa. Siinä maailmaa tarkastellaan ruohonjuuritasolta, arvostaen elämän pieniä ja vähäisiä asioita. Yhteistyö on voimavara ja yhdessä tekeminen tuo iloa. Ekologisen lastenkulttuurin tavoitteena on tuottaa vihreitä maapallon asukkaita, ja kestävän kehityksen arvoja lasten maailman kautta. (Suosalo & Tavasti 2008.)

Nykyajan kaupungistunut elämäntapa ja materialisoitunut yhteiskuntamme on vieroittanut ihmisiä asioiden alkuperästä. Uusiutumattomat luonnonvarat kuormittavat luontoamme ja kulttuuristamme on tullut haavoittuvainen. Pienillä va-

linnoilla, kyseenalaistamalla ja maalaisjärkeä käyttämällä kestävästä kehitystä on kuitenkin helppo toteuttaa. (Suosalo & Tavasti 2008.)

Lasten ekologinen kulttuuri syntyy lasten mutkattomasta ja uteliaasta suhteesta luontoon. Lähiluonnon pienet yksityiskohdat jaksavat innostaa ja kiinnostaa lapsia yhä uudelleen. Lapset löytävät kiehtovia tutkimusmatkoja ja elämyksiä läheisestä metsästä, tarkkailemalla vaatimattomia ja pieniä yksityiskohtia. Kivet, kävyt, risut, madot, toukat ja muut pikkuötökät tarjoavat lapselle suuria ja ihmeellisiä elämyksiä luonnosta. (Päivähoidon kestävästä kehityksen toimintaohjelma 2006.)

Aktiivisen ja luontoa arvostavan suhteen kautta lapsista kasvaa tasapainoisia, eettisiä ja empaattisia kansalaisia. Luonnonympäristön havainnointi ja luonnonmateriaalien käyttäminen on yhteydessä myös lasten luovuuden, kekseliäisyyden ja luovan ongelmanratkaisun kehittymiseen.

Luonnon tarkoituksenmukaisuus ja ympäristön kunnioittaminen saattavat nykymaailmassa jäädä vähemmälle huomiolle. Lapset ovat vieraantuneet luonnosta, ja osa lapsista ei ole koskaan edes käyneet metsässä. Kuitenkin lähiluonto ja ympäristön tunteminen tarjoavat materiaaleja itseilmaisulle, hiljentymiselle ja leikille.

Kestävä kehitys ei ole pysyvä muuttumaton tila, vaan luova ja tasapainoa tavoitteleva prosessi, joka ulottuu kaikkiin päätöksenteon osa-alueisiin. Arjessa ja toiminnassa kestävä kehitys on taustalla kaikessa. Kestävästä kehitystä toteuttava varhaiskasvatus tarjoaa luontoelämyksiä, arkipäivän ympäristöystävällistä toimintaa, yhdessä tekemistä, havainnointia, tutkimusta, satua ja seikkailua sekä oivaltamisen riemua. Myönteisten luontoelämysten avulla lapsi oppii arvostamaan ja kunnioittamaan luontoa. Jätteiden kuten pahvien, paperien, kotelopakkausten ja biojätteiden lajittelu on tärkeä osa varhaiskasvatuksen kestävästä kehityksen kasvatusta.

Toiminnassa korostetaan vastuuta omasta lähiympäristöstä pitämällä ympäristömme siistinä, viihtyisänä ja turvallisena. Tätä kautta kestävän kehityksen idea juurtuu lapsen käsitteisiin, ja hän ymmärtää sen merkityksen toiminnoissa. (Oulun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma 2007.)

Ekologinen lastenkulttuuri on ympäristökasvatusta. Luonnon ja ihmisten välinen tasapaino, ekologia ja eettisyys ovat lähtökohtia tulevaisuuden hyvinvoinnille, ja säilyvälle maapallollemme. Luonto on kokonaisvaltainen, ja yksilö on osa sitä. Elämä koostuu ihmisistä, kasveista, eläimistä, elottomasta luonnosta ja ilmastosta. Tavoitteena on sisäistää lapsille ihmisen ja luonnon välinen ystävyysuhde.

Ekologinen lastenkulttuuri on kulutuskritiikkiä, erilaisten materiaalien pohdintaa. Kulutustottumuksien muuttaminen on ensimmäisiä kestävän kehityksen askelia. Perustana ekologiselle lastenkulttuurille on ajatus, että lapsi innostuu vähäpätöisistäkin asioista. Lapsi saa iloa vaatimattomistakin asioista, lapsi ei tarvitse lelukasoja ollakseen onnellinen. Ekologisessa lastenkulttuurissa oppaana toimii luonnon oma estetiikka ja järjestys. Lapsi huomaa, kuinka luontoa on kaikkialla ja kuinka sen läheisyys tuo iloa elämään. (Suosalo & Tavasti 2008.)

Toiminta lähtee lasten ominaisista tavoista oppia. Kestävän kehityksen arvoja voidaan juurruttaa lapsen spontaanin leikin kautta, jossa oppiminen tapahtuu iloisten elämysten ja kokemusten, sekä lapsen oman estetiikan, yhteisöllisyyden ja luonnonympäristön arvostamisen kautta.

Yhteiskunnallinen merkitys on kasvattaa vastuun tuntevia ja kantavia, onnellisia kansalaisia, jotka ottavat vastuun tulevaisuudesta. Kun tähän vastuunottamiseen kasvatetaan lapsen näkökulman kautta, estetiikan ja energian näkökulmista, kasvaa lapsille myös sisäsyntyinen halu pitää huolta ympäristöstään.

Ekologisen lastenkulttuurin toiminta perustuu kestävän kehityksen ihanteelle. Tavoitteena on luoda ekologisesti, kulttuurisesti kuin sosiaalisestikin tasapainoinen tulevaisuus (Suosalo & Tavasti 2008). Ekologinen lastenkulttuuri käsittää siis kestävän kehityksen eri osa-alueita. Lasten näkökulmasta maailmaa rakennetaan paremmaksi paikaksi toiminnallisella tavalla, arkipäivän pienillä suurilla teoilla. Kestävään kehitykseen ei kasveta opettamalla, vaan kokemalla ja oivaltamalla. Aikuisten tehtävänä onkin järjestää lapsille mahdollisuuksia näihin kokemuksiin ja oivalluksiin.

Ekologinen lastenkulttuuri on yksi väylä toteuttaa kestävää kehitystä, ja se on hyvin lapsilähtöinen tapa siihen. Jokaisessa päiväkodissa toteutetaan varmasti jollakin tasolla ekologista lastenkulttuuria, mutta erot voivat olla suuria. Onkin kiinnostavaa, millä tavoin sitä toteutetaan eri päiväkodeissa; millä tavoin niissä esimerkiksi yhdistetään ympäristö- ja taidekasvatusta? Kuinka päiväkodin aikuiset huomioivat arjen mahdollisuudet ekologista lastenkulttuuria tukeissa?

Ekologisessa lastenkulttuurissa korostuu itse tekemisen, yhdessäolon, leikin ja mielikuvituksen voima ja tärkeys. Materiaalit eivät ole taloudellisista resursseista kiinni, vaan ne löytyvät lähiluonnosta ja kierrätyksestä. Toiminnassa korostetaan vastuuta omasta lähiympäristöstä pitämällä ympäristömme siistinä, viihtyisenä ja turvallisena. Ympäristökasvatus on osa elämää, kestävän kehityksen periaatteet ovat osa arkipäivää. Tätä kautta käsite myös juurtuu lapseen, ja asia ei ole vieras ja pelottava. Kun lapsi toimii arjessa ekologisesti ja osallistuu sen suunnitteluun, lapsi kasvaa luonnollisesti kohti osallistuvaa ympäristövastuullisuutta. (Oulun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma 2007.)

Luonto- opetuksen tarkoituksena on lisätä luontotietoutta, mikä johtaa lapsia hal-
litsemaan luontoon liittyviä käsitteitä, ja ymmärtämään erilaisia luonnon lainalai-
suuksia. Lapsen tunnesuhde luontoon myös kehittyy. Luonnon tunteminen ja ra-
kastaminen johtaa haluun suojella sitä. Lapsi saa myös taitamisen tunteen, ym-
märtämällä luontoa. Metsien, retkeilyalueiden ja luontopolkujen lisäksi luonto
elää myös kaupungin puistoissa, kerrostalojen pihoilla ja moottoriteiden varsilla.
(Päivähoidon kestävän kehityksen toimintaohjelma 2006.)

4.3 Ekopsykologia

Lähtökohta ekopsykologiassa on, että ihmisen ja luonnon hyvinvointi ovat toisis-
tansa riippuvaisia. Päämääränä ekopsykologiassa on löytää käytännössä tapoja
estää ihmisten vieraantumista luonnosta, ja rakentaa yksilön ja yhteisöjen tasolla
kestävän kehityksen mukaista elämäntapaa. Ihmisen suhteilla ekosysteemeihin ja
muihin eliölajeihin on yhteys mielenterveyteen evoluutiohistoriaan perustuen.
Luonnon monimuotoisuus edistää ihmismielen vastustuskykyä ja psyykkisten
ratkaisumallien monimuotoisuutta. Ekopsykologian käytäntöihin kuuluu viedä
psykoterapia sisältä ulos luontoon. Luonnonmaisemien katselulla on psyykkisesti
parantava vaikutus ihmismieleen. (Ojansivu 2009.)

Lapset harrastavat nykyaikana yhä enemmän tietokonepelejä, sisäleikkejä, sekä
videoiden ja television katselua. Tämä vähentää lasten luonnossa liikkumista, mil-
lä on yhteys psyykkiseen hyvinvointiin. Tutkimukset osoittavat että luonnossa
oleminen laskee verenpainetta, normalisoi sydämen sykettä ja rentouttaa. (Karvi-
nen, Hinkkanen, Nykänen, Kinnunen & Karhu 1997.)

Kaupungistuminen ja lähimetsien katoaminen on suurimpia syitä siihen, miksi
lapset eivät enää liiku luonnossa. Läheltä voi saada kuitenkin elämyksiä vähällä

vaivalla. Ulkomaanmatkojen sijasta, olisi tärkeää saada läheltä elämyksiä, joilla on lapselle suuri merkitys. Tunneperustainen luontokokemus johtaa siihen, että lapsi alkaa toiminnassaan ottamaan huomioon luonnon suojelemisen ja sen arvon.

(Lapset takaisin luontoon 2009.)

Yksityiset palveluntarjoajat tuovat päivähoitoon ja kestäväan kasvatukseen myös vaihtoehtoja. Luomupäiväkodit, kuten esimerkiksi pääkaupunkiseudulla steinerpedagogiikkaan pohjaava 1997 perustettu Luomupäiväkoti Kirsikka Oy, perustaa toimintansa luomu- ravintoon ja luonnossa liikkumiseen, ja tuottaa laadukasta luonnonmukaista päivähoitoa. (Luomupäiväkoti Kirsikka.)

Luontokasvatus näkyy päiväkodissa luontoilmiöihin tutustumalla ja vuodenkierron seuraamisena ja niistä nauttimista yhdessä lapsen kanssa. Lapsen kiinnostusta luontoa kohtaan herätetään liikkumalla ja retkeilemällä luonnossa. Retkeily monipuolisessa maastossa kehittää lapsen motoriikkaa, koordinaatiokykyä ja tasapainoa, antaa virikkeitä ja virkistää nykyisen kiireisen kaupunkielämän melskeessä eläviä lapsia. (Luomupäiväkoti Kirsikka.)

4.4 Vihreä lippu -ohjelma

Päivähoidolle on asetettu tavoitteeksi, että 15 % päiväkodeista on saavutettuna ulkoinen tunnustus tai sertifikaatti kestävän kehityksen toiminnastaan vuoteen 2014 mennessä. Vihreä lippu -ohjelma on yksi työväline kestävän kehityksen ohjelmien rakentamiseen, ja se mahdollistaa myös ulkoisen arvioinnin ja sertifioinnin. Kestävän kehityksen ohjelmien rakentamisen tueksi tarvitaan myös valtakunnallista koulutusta (Laininen ym. 2006).

Erilaiset projektit ja hankkeet ovat yksi kestävästä kehitystä toteuttava muoto. Kun lapset ja nuoret ovat osallisina kehittämistoiminnassa, he näkevät konkreettisesti toimintansa merkityksen. Vihreä lippu -toiminnassa lapset oppivat toimimaan ympäristövastuullisesti ja he oppivat vaikuttamisen taitoja.

Vihreä lippu -hanke on Suomen Ympäristökasvatusseuran käytännönläheinen toimintamalli, joka mahdollistaa tuloksellista ja innostavaa kestävästä kehityksen toimintaa päiväkodeille, kouluille ja oppilaitoksille. Ympäristöohjelmassa yhdistyvät ympäristökasvatus ja ympäristökuormituksen vähentäminen. Lasten ja nuorten roolina on toimia aktiivisina projektien suunnittelussa, toteutuksessa ja tulosten arvioinnissa. (Suomen ympäristökasvatuksen seura Ry.)

Ohjelmassa asetetaan tavoitteet ja suunnitellaan toiminta omista lähtökohdista. Siksi se soveltuu pienille ja suurille yksiköille, päiväkodeille sekä ammatillisille oppilaitoksille, aloittelijoille ja oppineemmille. Konkreettista toimintaa on koko vuoden, ja se on hyvin monipuolista.

Vihreä lippu on osa kansainvälistä Eco-Schools -ohjelmaa. Sen suojelijana Suomessa toimii presidenttimme Tarja Halonen. YK:n ympäristöohjelma UNEP suosittelee Vihreää lippua.

Vihreän lipun periaatteita ovat:

- ympäristökuormituksen vähentäminen
- kestävästä kehityksen integrointi opetukseen ja toimintakulttuuriin
- lasten ja nuorten osallisuus
- yhteistyö ympäröivän yhteiskunnan kanssa

- toiminnan suunnitelmallisuus ja jatkuvuus.

(Suomen ympäristökasvatuksen seura Ry.)

Ohjelma sisältää kuusi eri teemaa, joita ovat energia, vesi, lähiympäristö, jätteiden vähentäminen, yhteinen maapallo ja kestävä kulutus. Yhteisö suunnittelee oman teeman perusteella yhdessä projektin, jonka kautta vähennetään ympäristökuormitusta, opiskellaan teemaan liittyviä asioita ja verkostoidutaan yhteistyöhön koulun ulkopuolisten tahojen kanssa. Saadaksesen pysyvän vihreän lipun käyttöoikeuden, tulee käsitellä vähintään kolmea teemaa, joista kaksi on perusteemoja. Perusteemoja ovat vesi, energia ja jätteiden vähentäminen. Toiminta aloitetaan myös valitsemalla jokin näistä kolmesta temasta. (Cantell 2004.)

Toimintaa aloitettaessa määritellään lähtötaso omasta toiminnasta, ja sen perusteella laaditaan toimintasuunnitelma. Suomen Ympäristökasvatuksen seura arvioi sen ja tarjoaa yhdessä ohjelman alueellisten edistäjien kanssa osallistujille koulutusta ja neuvontaa projektin eri vaiheissa. Loppukartoitus tehdään toimintavuoden lopussa, ja siitä raportoidaan Suomen Ympäristökasvatuksen Seuralle. Koulu tai päiväkotijossa on onnistuttu tavoitteissa, saa tunnustukseksi käyttöönsä lippu-tankoon vedettävän vihreän lipun. (Suomen ympäristökasvatuksen seura Ry).

Ympäristöraati suunnittelee ja ohjaa Vihreä lippu toimintaa, ja se kokoontuu useita kertoja eri projektien aikana. Raati koostuu päiväkodin aikuisista, ja esikouluikäisistä yli 5-vuotiaista. Raadissa asetetaan tavoitteet, suunnitellaan toiminta ja toteutus, ja seurataan projektin etenemistä. Lopuksi arvioidaan saavutukset. Vihreää lippua voidaan anoa yhden vuoden mukana olemisen jälkeen raportoimalla, ja sen myöntämisestä päättää valtakunnallinen Vihreä lippu-toimikunta. Lipun käyttöoikeus on 18 kk. (Cantell 2004.)

Hanke antaa kestävän kehityksen sisäistämisen ohella lapsille vuorovaikutuksen taitoja, uskallusta oman mielipiteen ilmaisemiseen, kokouskäytäntöjen oppimista, ja kokemusta asioihin vaikuttamisesta. Lapset oppivat myös suunnitellaan toimintaa, ja työskentelemään pitkäjänteisesti ja tavoitteellisesti. Vihreä lippu- toiminta on useimpien raporttien mukaan muuttanut lasten ja nuorten ympäristö- asenteita vastuullisemmiksi, ja kouluissa ja päiväkodeissa on huomattu yhteisöllisyyden lisääntyneen (Sahlberg 2003).

Päiväkodeissa Vihreä lippu -ohjelman kautta voidaan esimerkiksi saada lasten käsitystä lähiympäristöstä laajentumaan, suunnittelemalla esimerkiksi projekti lähiympäristön siistimiseksi. Lapset saavat myös kokemuksia yhteistyöstä hyödyntämällä sen verkostoon kuuluvia toimijoita.

4.5 Metsämörri

Metsämörrikoulun idea syntyi Ruotsissa vuonna 1957 ruotsalaisen Gösta Frohmin toimesta. Idean lähtökohtana oli saada lapset ulos luontoon, lapsen mielenkiintoa ja mielikuvitusta herättävällä tavalla. Frohm loi satuhahmon, jota alettiin kutsua Metsämörriksi. Metsämörrin hahmo on vertauskuva luonnon kunnioittamiselle. Metsämörri asuu metsässä ja opettaa lapsille luonnon kunnioittamista. (Cantell 2004.)

Suomessa Suomen Latu teki sopimuksen Friluftsrämjandet- ulkoilujärjestön kanssa 1992, ja nykyään Metsämörrikouluja toimii useissa Suomen Ladun paikallisyhdistyksissä ja Luonnossa kotonaan –päiväkodeissa sekä lukuisissa muissa päiväkodeissa, perhepäivähoidoissa ja yhdistyksissä. Suomen Latu järjestää ohjaaja- ja kouluttajakoulutusta ja välittää Metsämörri -materiaalia päiväkodeille. Toi-

minnan tarkoituksena on luoda elinikäinen tunnesuhde luontoon, ja yhtenäistää kestävä kehityksen toimintaperiaatteita. (Luonnossa kotonaan.)

Toiminnan perustana on lapsilähtöinen pedagogiikka, perustuen lasten omaehtoisen leikin tukemiseen, toiminnan havainnointiin ja aikuisten läsnäoloon. Leikki, luova toiminta, yhteistyö vanhempien kanssa ja Suomen Ladun lasten ulkoilutoimintamuodot ovat pedagogiikan neljä tärkeintä osa-aluetta. (Luonnossa kotonaan.)

Aikuisen rooli on olla innostava ja antaa esimerkkiä. Aikuinen määrittelee toiminnan turvallisuuden, ja luo selkeät raamit toiminnalle, jossa luovuus on rajoittamaton. Teemapäivät ja päivittäiset toiminnot, tavat ja rituaalit, jokaviikkoiset teemapäivät ja vuosittaiset tapahtumat ja juhlat ovat toimintaa kantavia tekijöitä.

Aikuiset ovat toiminnansuunnittelijoita, mutta lapset antavat heille suunnitteluun välineet. Aikuisen tehtävänä on poimia lasten toiminnasta ja havainnoista ideoita lasten mielikuvitusta ja uteliaisuutta ruokkivaan ja lasten ajattelutapaa kunnioittavaan toimintaan. Aikuinen on kanssamatkaaja, joka kokee ja ihmettelee luontoa ja ympäristöä, ja ottaa niistä selvää yhdessä lasten kanssa. (Luonnossa kotonaan.)

Kestävä kehityksen toiminnassa ja luontokasvatuksessa onkin tärkeää, että aikuinen on toiminnassa "perämiehenä". Lapset oppivat omaehtoisesti, mutta aikuinen johdattaa heitä oikeaan suuntaan. Jatkuvat kiellot, rajoitukset ja neuvonta vievät motivaation lapselta ottaa selvää ympäristöstä.

Metsämörri -toiminnan tavoitteet ovat saada lapsi viihtymään ja leikkimään luonnossa, suojelemaan luontoa, omaksumaan luonnontuntemuksen ja ympärivuotisen ulkoiluinnostuksen ja kokemaan elämän luonnossa. Toiminnassa opitaan

ryhmässä työskentelyn taitoja, kunnioittamaan luontoa ja jokamiehen oikeuksia, sekä ja kantamaan vastuuta luonnosta, ymmärtämään ihmisen osa luonnon kiertokulussa, tunnistamaan kasveja ja eläimiä ja hallitsemaan omaa kehoa. (Nikkinen 2000).

Ideologia on avoin ja se kehittyy koko ajan. Toiminnan pääroolissa on lapsi ja hänen erilaiset kokemuksensa. Oppiminen tapahtuu kolmen vaiheen kautta, joita ovat löytämisvaihe, tutkimisvaihe ja pohtimisvaihe. (Nikkinen 2000).

Löytämisvaiheessa lapsi kokee löytämisen riemun, jossa aikuinen on myötäeläjänä. tutkimisvaiheessa lapsi havainnoi löytämänsä tarkemmin. Aikuinen tukee lasta ja osallistuu tutkimiseen. Pohtimisvaiheessa lapsi tekee johtopäätöksen tutkittavasta, ja esittää kysymyksiä joihin aikuinen vastaa tai opastaa vastauksen löytymiseen. (Nikkinen 2000).

Metsämörri -toiminta vaatii ohjaajalta tietyt tiedolliset ja taidolliset taidot. Vastuu oppimisesta ja tavoitteellinen päämäärähakuinen toiminta ovat vaatimuksia ohjaajalle. Ohjaajalla on oltava sisältötietoa, ja tietoa lasten kehitystasoista ja tarpeista. Ohjaajan tulee ymmärtää myös lasten sisäisen oppimisen prosessi, ja ohjaamisen rooli oppimisen edistäjänä. Ohjaajan pitää myös osata käsitellä opittavaa asiaa lapsen ymmärryksen ja innostuksen mukaisesti. (Luonnossa kotonaan.)

4.6 Luonnossa kotonaan – pedagogiikka

Luonnossa kotonaan -pedagogiikka pohjautuu Metsämörri -ideologiaan. Perusajatuksena tässä pedagogiikassa on, että lapsi oppii asioita omien kokemusten kautta, koko kehollaan. Säällä kuin säällä toteutetaan luonnossa lasten loputonta uteliaisuutta ja tiedonhalua, tarvetta liikkua sekä kokea yhteenkuuluvuutta ympäristön

ja toisten ihmisten kanssa. Pedagogiikka käyttää menetelmiä, joissa lapsi saa kokemuksia vapaan leikin, liikunnan ja aistihavaintojen kautta. Tämä tarkoittaa sitä, että lähiluontoon tehdään retkiä useita kertoja viikossa, kaikkina vuodenaikoina, säällä kuin säällä. Näin lapsi juurtuu ja alkaa viihtyä lähiluonnossa. (Luonnossa kotonaan.)

Lapsen hienomotoriikka kehittyy kun lapsi saa monentasoisia liikunnallisia haasteita luonnossa. Luonto tarjoaa myös lapsen mielikuvitukselle areenan ja houkuttelee mielikuvitusrikkaisiin leikkeihin. Luonto herättää lapsen uteliaisuuden ja tiedonhalun, ja lapsi oppii havainnoimaan ympäristöään ja tekemään tarkkoja havaintoja siitä. Luonto tarjoaa lapselle myös monentasoisia liikunnallisia haasteita sekä mahdollisuuden hienomotoriikan kehittämiseen. (Rosenberg 1993)

Luonnossa kotonaan -pedagogiikassa käytetään innostavana näkökulmana teemoja, joiden avulla lasten kiinnostuksen kohteista ja havainnoista saadaan kokonaisuuksia. Teematyöskentelyssä päämääränä ei ole lopputulosten tavoittelu, vaan sen sijaan keskitytään oppimisprosesseihin.

Pedagogiikan tarkoituksena on auttaa lasta ymmärtämään olevansa osa luonnonjärjestelmää. Lapsi oppii luonnonsuojelua, koska halu suojella ympäristöään syntyy siitä että lapsi viihtyy ympäristössään. Pedagogiikka sitouttaa myös kestävä kehityksen periaatteiden noudattamiseen. Arjessa otetaan huomioon kierrätys, ympäristöystävälliset puhdistusaineet ja ekologinen ravinto. Vettä ja energiaa säästetään.

Suomessa toimii vain viisi tätä pedagogiikkaa toteuttavaa päiväkotia. Kaikki sijoittuvat pääkaupunkiseudun alueelle. Luonnossa kotonaan -pedagogiikkaa toteutetaan Suomen Ladun hyväksymissä toimipaikoissa. Luonnossa kotonaan -nimeä

voivat käyttää ainoastaan ne toimijat jotka täyttävät laatuohjelman kriteerit ja ovat tehneet yhteistyösopimuksen Suomen Ladun kanssa. Laatuohjelma takaa yhtenäisen laadukkaan, Luonnossa kotonaan -pedagogiikkaan sitoutuneen toiminnan. (Luonnossa kotonaan.)

Ihmisen luontosuhde tarjoaa myös välineitä hyvinvointiin ja sillä on merkittävä vaikutus lasten ja nuorten mielenterveys ongelmien ennaltaehkäisyssä. Luonnon henkilökohtainen merkitys ihmiselle on tiedostettuja ja tiedostamattomia merkityksiä. Ne pohjautuvat lapsuuteen, ja luonnossa koettuihin hetkiin. Luonnolla on kuitenkin myös hyvin samanlainen vaikutus lähes kaikkiin ihmisiin fyysisen ja henkisen terveyden edistäjänä. Erilaisissa tutkimuksissa on osoitettu että luonnossa liikkuminen vaikuttaa mielen tasapainoon ja stressin laukaisemiseen. (Karvonen ym. 1997)

Kestävällä kehitys on siis ihmisen toimintaa, jossa kunnioitetaan luontoa ja toimitaan luonnon hyväksi, mutta samalla vaikutetaan omaan elämänlaatuun. Erilaiset toimintasuunnitelmat, ympäristökasvatus, ideologiat ja ympäristöohjelmat ovat välineitä ja keinoja sisäistää tämän toiminnan jatkuvuus myös tulevaisuudessa tulevaisuuden vaikuttajien toimesta.

5 KESTÄVÄÄN SUUNNITELMALLISEEN PÄIVÄHOITOON

5.1 Toimintaohjelmat ja -suunnitelmat kestävästä kehitystä ohjaamaan

Valtaosa Suomen kunnista on omaksunut kestävästä kehityksen politiikan osaksi toimintaansa viimeisen kymmenen vuoden aikana. Kuntaliitto on edistänyt paikallistason kestävästä kehityksen tietoisuuden lisäämistä. Kestävästä kehityksen sisällöstä ja konkreettisista toimintamalleista on ollut kysyntää eri organisaatioissa (Niemi- Iilahti & Vehkala 1999).

Päiväkodeissa ja varhaiskasvatuksessa lähtökohtana kestävästä kehityksen kasvatuksen strategioiden toteuttamiseksi on julkaistu kolme keskeistä tavoitetta (Keski-Suomen ympäristökasvatuksen yhteistyöryhmä KYKY:n julkaisema kestävästä kehityksen strategia). Nämä tavoitteet tähtäävät vuoteen 2014 ja ne ovat monelta osin yhteneviä (Koulut ja päiväkodit ympäristö kasvattamaan 2009).

Yksi tavoite on, että kaikissa päivähoiton organisaatioissa on oma kestävästä kehityksen toimintaohjelma vuoteen 2010 mennessä. Sen on oltava osa toiminta- ja taloussuunnitelmaa, ja laadunhallintaa. (Kestävästä kehitystä edistävän kasvatuksen ja koulutuksen strategia ja sen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2006–2014 2006.)

Päivähoidon kestävästä kehityksen toimintaohjelmat nojaavat kaupunkien yleiseen kestävästä kehityksen ohjelmaan, jonka tavoitteena on saada aikaan pitkäjänteinen, kokonaisuuksia tarkasteleva toimintamalli, jonka tuloksena on ekologisesti ja taloudellisesti kestävä, sosiaalisesti ja kulttuurisesti monipuolinen kaupunki.

(Kestävästä kehityksen ohjelma 2006.)

Toimintaohjelmat ja -suunnitelmat rakentuvat malliin, jossa ensin määritellään nykyhetken ongelmat, sitten tavoitettava tulevaisuus ja tavoitteet sekä lopuksi keinot. Toimintaohjelmissa käy ilmi vastuutahot, toteuttajat, indikaattorit sekä mahdollisesti aikataulu ja kustannukset. Ne ovat kuitenkin myös tekijöidensä näköisiä, ja painottavat yksiköiden valitsemia teemoja. (Kestävän kehityksen ohjelma 2006)

Kestävän kehityksen ohjelmat voivat olla joko toimintaohjelma- tai strategiamuotoisia. Strategiamuotoinen ohjelma määrittää tavoitteita ja toivottavia kehityssuuntia. Konkreettisia toimenpiteitä ei niissä esitetä juuri ollenkaan. Toimintaohjelmat puolestaan saattavat keskittyä pieniin, yksittäisiin hankkeisiin ja toimenpiteisiin sekä tavoitteisiin. Eri ohjelmien välillä saattaa olla myös eroa siinä, painotetaanko ohjelmassa muutamaa kestävän kehityksen painopistealuetta, vai kaikkia sen osalualueita. (Häikiö 2000.)

Kestävän kehityksen ohjelma käsittelee pääpainoisesti ympäristönsuojelua, kuten vesien ja ilmansuojelua, sekä luonnon monimuotoisuuden vaalimista. Aihealueita ovat myös liikenne, ja liikennejärjestelmät, energia ja jätehuolto. Yhdyskuntarakenne, maankäytön suunnittelu, rakennettu kulttuuriperintö, rakentaminen ja ympäristöterveys ovat yleensä käsitelty myös suunnitelmissa. Ohjelmat käsittelevät myös sosiaalista kestävyyttä ja hallinnon toimintatapojen muuttamista. Eri kaupunkien kestävän kehityksen työryhmät koostuvat erilaisista asiantuntijoista, ja ihmisistä, joten jokainen suunnitelma on omannäköisensä. (Häikiö 2000.)

Päivähoidon toimintasuunnitelmassa täytyy lähestyä asioita lapsen näkökulmasta. Opetuksen ja kasvatuksen keinot täytyy olla lapsilähtöisiä, eikä liian aikuisnäkökulmasta suunniteltuja. Vaikka toimintasuunnitelma on aikuiselle tehty, sen to-

teuttaminen tapahtuu päivähoidon eri kehitystasolla olevien lasten toiminta- ja ymmärrystasojen mukaan.

Kasvatuksen ja opetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa pitää huomioida lapsen tiedonhaku- ja käsittely taitoja, ja miten hän oppii ymmärtämään asioita. Tavoitteena on saada lapsessa kehittymään vastuun ja huolenpidon ottamisen taito ympäristöstä ja että lapsi omaksuu arvot, jotka kuuluvat ihmisen ympäristösuhteeseen. Myös luonnolle annetaan arvo sinänsä. Luonto on pitkän kehityksen tulosta, ja ihminen on vain yksi osa sitä. (Erat 1994.)

Tarkoituksenmukaista ei ole rajoittaa kasvatusta systemaattisesti, vaan oppiminen ja kasvatus tapahtuvat monin eri tavoin. Huomio tulisi kiinnittää kumpaankin, sekä aktiivisen oppimisprosessin edistämiseen, mutta myös sellaiseen luonto- ja ympäristötietoon, jota kasvattaja voi soveltaa ohjatessaan lasta ympäristön ymmärtämiseen ja arvostamiseen sekä ympäristön huomioon ottavaan toimintaan. (Ojala 1993.)

Toimintasuunnitelman tehtävänä ei ole asettaa eikä määritellä yksikön kestävän kehityksen kasvatusta yksityiskohtaisesti. Se asettaa päämääriä kasvatustyölle ja luo kestävälle kehitykselle arvopohjan, joka konkretisoituu päivähoidon arjessa. Se asettaa varhaiskasvatukselle päämääriä, jotka kumpuavat luonnosta ja ympäristöstä nousevista tarpeista.

Luvuissa 5.2 ja 5.3 käsittelen Oulun ja Tampereen kaupungin varhaiskasvatuksen kestävän kehityksen toimintaohjelmia ja kestävän kehityksen toteuttamista. Toimintamallien tarkoituksena on olla pohjana päivähoitoyksikkökohtaisille kestävän kehityksen suunnitelmille, jotka ovat osa varhaiskasvatus- ja esiopetussuunnitelmaa. Tarkoituksena on saada luontevasti arkipäivään soveltuva ohjelma.

Kaupunkien kestävän kehityksen toimintaohjelmat koostuvat prosessin kuvauksesta; kuinka kaupungeissa on menty päivähoitossa kohti kestävästä kehitystä. Ne selvittävät kestävän kehityksen toteutumista päiväkotien toimintakulttuurissa, sekä antavat päivähoiton yksiköille kestävän kehityksen toimintasuunnitelmien mallin.

Ohjelmat ja suunnitelmat pohjautuvat paikallisiin olosuhteisiin, sekä yhteistyökumppanien kautta avautuviin mahdollisuuksiin. Suunnitelmallinen kestävä kasvatus ja sitä täydentävä ja konkretisoiva toimintakulttuuri antavat kansalaisille perusvalmiudet kestäväan elämäntapaan ja kestävan tulevaisuuden luomiseen. (Loukola 2007.)

Seuraavat luvut perustuvat Oulun ja Tampereen kaupunkien päivähoiton kestäväan kehityksen toimintaohjelmiin. Niissä on selvitetty kummankin kaupungin kestäväan kehityksen toiminnan syntyä ja kehitystä päivähoitossa.

5.2 Kestävää kehitystä Oulun päivähoitossa

Oulun päivähoiton kestäväan kehityksen toiminta käynnistyi jo vuonna 1994. Kestäväan kehityksen silloisen työryhmän tehtävänä oli määritellä ja konkretisoida kestäväan kehityksen teema ja tavoitteet päivähoitossa, ja suunnitella kestäväan kehityksen teemaviikko koko kaupungin päivähoitolle. Työryhmä konkretisoi myös ympäristö- ja yhteisökasvatuksen periaatteita ja toimintamalleja tarkemmin päivähoiton sisällöissä. Ouluun suunniteltiin ja perustettiin myös ekopäiväkoteja. Työryhmä teki ensimmäiset kestäväan kehityksen ohjeet päivähoitolle toukokuussa 1994.

Eko-päiväkoteja alettiin myöhemmin nimittää kestävä kehityksen pilottipäiväkodeiksi ja niihin valittiin yhdyshenkilöt, joilta lähipäiväkodit saivat tarvittaessa opastusta kestävä kehityksen asioihin liittyen. Näistä yhdyshenkilöistä muodostui työryhmä joka laati yhteistyössä ympäristöviraston ja päivähoidon päällikön kanssa tiedotteen päivähoiton kestävä kehityksen ohjelmamallista ja ohjelmavungosta painopistealueineen.

Seurauksena tästä syntyi Ouluun vuonna 1997 koulujen ja päiväkotien kestävä kehityksen työryhmä, jonka tehtävänä oli laatia asiasisältö koulujen ja päiväkotien kestävä kehityksen toimintaoppaaksi. Oulun kaupungin kestävä kehityksen ohjelman mukaan jokaiselta hallintokunnalta edellytetään omaa konkreettista kestävä kehityksen toimintaohjelmaa. Työryhmässä päivähoitoa edustava Oulun Taskilan päiväkodinjohtaja muokkasi Koulu ja kestävä kehitys –oppaan päivähoitolle soveltuvaan muotoon. Oppaan nimeksi tuli Päivähoito ja kestävä kehitys, joka ilmestyi v. 2000. Kyseinen opas on pohjana Oulun 2006 julkaistulle päivähoiton kestävä kehityksen toimintaohjelmalle, jonka on laatinut Oulun päivähoito- ja perhetyön yksikön Alaköökkin toimesta koottu työryhmä.

Tähän päivähoiton kestävä kehityksen toimintaohjelmaan on koottu päivähoitolle keskeistä asiaan liittyvää tietoa. Se sisältää ohjeita ja välineitä päivähoitoyksikkökohtaisen kestävä kehityksen toimintaohjelman laatimiseen. Se antaa ideoita kestävä kehityksen periaatteiden sisällyttämiseksi osaksi arkikäytäntöjä.

Toimintasuunnitelman sisältö antaa ideoita toteuttaa kestävä kehitystä arkikäytännöissä. Jokainen päivähoitoyksikkö voi laatia sen perusteella oman kestävä kehityksen toimintasuunnitelmansa. Siitä löytyy myös ideoita luontokasvatuksen lisäämiseen varhaiskasvatuksessa. Osana toimintasuunnitelmaa, on yksikkökohtaiselle kestävä kehityksen toimintasuunnitelmalle tukena toimintaohjelma, joka

antaa vinkkejä kestäväan kehitykseen päivähoitoyksikön ympäristössä, kulutuksessa ja toiminnassa. Tampereella suunnitelmaa on jo edeltänyt päivähoitoyksiköille tehty kysely, jossa kartoitettiin näitä asioita. Suunnitelmassa on myös tavoitteita ja toimenpide-ehdotuksia kaikille kestäväan kehityksen osa-alueille.

Oulussa varhaiskasvatuksen painopisteinä ovat kestävä kehitys ja kulttuuri. Alaköökkin tehtävänä on kehittää ja tukea Oulun kaupungin päivähoidon kulttuurikasvatusta. Oulussa on perustettu kulttuurikasvatuksen työryhmä, jonka muodostavat päivähoidon palvelupäällikkö, kulttuurituottaja, neljä lastentarhanopettajaa ja alaköökiläiset. Alakööki toimii työryhmän ”työrukkasena” ja kokoonkutsujana. (Oulun kaupunki, sosiaali- ja terveystoimi.)

Vaikka jokaisella päivähoitoyksiköllä on varhaiskasvatussuunnitelmassaan kirjattu kestäväan kehityksen arvot, se ei tarkoita kuitenkaan että ne olisivat todellisia vaikuttavia arvoja. Todellisuudessa arvot näkyvät realistisesti päiväkotien toiminnassa ja työntekijöiden tekemissä valinnoissa. Kestäväan kehityksen, ja varsinkin kestäväan kulttuurin huomioiminen on päiväkodeissa hyvin kirjavaa; toiset huomioivat sen hyvin tarkasti, kun taas toiset jatkavat toimintaansa samalla kaavalla kuin ennen.

Oulun sosiaali- ja terveystoimi määrittelee kestäväan kehityksen tavoitteet, ja päivähoidolle erityisesti se asettaa yhdeksi tavoitteeksi omaan ympäristöön vaikuttamisen. Kaupungin toimintasuunnitelma antaa ideoita siitä, kuinka saavuttaa tämä tavoite eri päivähoitoyksiköissä.

Alakööki on Oulun kaupungin päivähoidon toimintayksikkö, ja se aloitti toimintansa vuoden 2004 alussa. Alaköökissä työskentelee kaksi lastentarhanopettajaa, ja sen tehtävänä on kehittää ja tukea päivähoidon kestäväan kehityksen toimintaa

Oulussa. Alakööki suunnittelee ja järjestää elämyksellistä toimintaa päiväkotien ja perhepäivähoitajien lapsiryhmille ja oululaisille lapsiperheille. Alakööki on myös yhteistyössä eri kulttuurilaitosten kanssa, ja ne järjestävät yhteistyönä esimerkiksi erilaista pajatoimintaa. Alakööki on mukana myös suunnittelemassa kaupungin varhaiskasvatus- ja esiopetussuunnitelmaa, ja kaupungin kestävän kehityksen linjauksen laatimisessa. Jokaisella päivähoitoyksiköllä on kestävän kehityksen yhdyshenkilö, joka saa kuukausittain sähköpostia Alaköökistä: tiedotteita tapahtumista ja koulutuksista tai vinkkejä lasten toimintaan. Yhdyshenkilöille järjestetään myös koulutus- ja tiedotustilaisuuksia.

Alaköökien järjestämät toiminnalliset elämykset ja kokemukset laajentavat päivähoitoyksiköiden oppimisympäristöjä. Toimintaa on mm. kaupungin kulttuurilaitoksissa, päiväkodeissa sekä monenlaisissa ympäristöissä. Toimintamuotoina ovat nukketeatteriesitykset, näyttelyopastukset ja työpajat, draamaseikkailut, luontoretket.

Kulttuuritoimintaa lapsille ja nuorille järjestää Oulussa kulttuuritiimi, joka koostuu Oulun kaupungin seitsemästä kulttuurilaitoksesta, taiteen perusopetuksen yksiköstä, opetus- ja nuorisotoimesta sekä päivähoiton yksikön edustajasta, Alaköökistä. Kulttuuritoiminnan tavoitteena on kehittää oululaista lastenkulttuuria ja lastenkulttuurin toimijoiden yhteistyötä. (Oulun kaupunki, sosiaali- ja terveystalvet.)

Alakööki on myös suunnitellut kaupungin kulttuurilaitosten ja päiväkotien välille kulttuurikummitoimintaa, jonka Alakööki organisoii käytännössä. Eri kulttuurilaitosten työntekijät ovat kulttuurikummeina eri päiväkodeille, ja toiminnan tarkoituksena on tuoda tervehdys kulttuurilaitoksesta päiväkotiin ja tarjota lapsille mahdollisuus tutustua kulttuurikummin toimipaikkaan. Lisäksi päiväkodissa pe-

rehdytetään lapset kumminsä kulttuurialueeseen ja tuotetaan kummille taideteos, posterit, pieni esitys, kirja ym. riippuen kulttuurilaitoksesta. (Oulun kaupunki, sosiaali- ja terveyspalvelut.)

Oulussa on myös kestävän kehityksen työryhmä (REPPU), jonka "vetäjänä" Alaköökki toimii. Työryhmä koostuu päivähoiton palvelujohtajasta, kolmesta lastentarhanopettajasta ja Alaköökistä. Työryhmä on laatinut yhteistyössä Oulun päivähoiton kestävän kehityksen toimintaohjelman. Se tekee myös päivähoiton kestävän kehityksen linjauksen aina kolmeksi vuodeksi kerrallaan.

Jokaisella päivähoitoyksiköllä on myös oma kestävän kehityksen yhdyshenkilönsä, jonka tehtävänä on viedä kestävän kehityksen asiaa eteenpäin omassa yksikössään, ja että päiväkodin arjessa huomioidaan kaupungin vuoden ympäristötietoisuusteema. Yhdyshenkilön tehtävänä on myös muun henkilökunnan kanssa huolehtia kestävän kehityksen toimintaohjelman laatimisesta ja sen tarkistamisesta. Jokainen yhdyshenkilö saa kuukausittain postia Alaköökiltä, jonka tiedottamisesta muille hän huolehtii.

5.3 Kestävää kehitystä Tampereen päivähoitossa

Tampere loi oman ympäristöpoliittisen ohjelmansa 1994, jonka pohjalta päiväkodit laativat omat yksikkökohtaiset ympäristöohjelmansa. Monet päiväkodit nostivat ympäristö- ja luontokasvatuksen painopistealueekseen. 2001 Tampereen kaupunginvaltuusto päätti, että aikaisemmat ympäristöohjelmat saatetaan tehtäväkohtaisten yksiköiden kestävän kehityksen ohjelmiksi vuoden 2001 loppuun mennessä. (Kestävän kehityksen ohjelma 2001.)

Tampereen ympäristövirasto työsti 1999 Tampereen Agenda 21 -ohjelman. Sen tehtävänä on toimia virikkeenä eri osapuolille kun mietitään miten Tampereella voidaan turvata ja järjestää kestävä kehitys. Ohjelman sisältönä on hyvä ympäristö, taloudellinen kestävyys ja vastuuntunto, sekä sosiaalinen kestävyys. Ohjelma sisältää erilaisia toimenpiteitä, jotka on jaettu sen mukaan, onko ne jokaisen kaupunkilaisen toteutettavissa olevia vai yhteistyössä toteutettavia. (Ympäristöministeriö 2000.)

Tampereella nimettiin vuonna 2000 kestävän kehityksen työryhmä päivähoitossa. Paikallisagenda Tampere 21 antaa pohjan kestävän kehityksen ohjelmalle. Sen lähtökohdaksi on avoin ja reilu päätöksentekokulttuuri, joka on ehdoton edellytys kestävän kehityksen toteutumiselle. Ohjelma käsittää kestävän kehityksen eri osa-alueet ja linjaa erilaisia kestävän kehityksen tavoitteita ja toimenpide-ehdotuksia. Tampereen ohjelman tarkoituksena on olla apuväline kestävän kehityksen seurannassa.

Sosiaali- ja terveystoimen kestävän kehityksen toiminnalliset tavoitteet vuoden 2001 talousarviossa olivat päivähoiton osalta ympäristötietoisuuden ja -kasvatuksen lisääminen, kierrätys eri yksiköissä, luontokokemusten ja elämysten mahdollistaminen luonnossa ja esiopetuksessa. Kestävän kehityksen tarkoituksena on tuoda vanhoihin ympäristöohjelmiin mukaan myös sosiaalis-kulttuurinen ja taloudellinen näkökulma.

Tampereella kestävän kehityksen ohjelman laatimisessa ja asiantuntijoina työryhmässä ovat olleet mukana myös laitosapulaiset ja keittiöhenkilökunta. Tampereen ohjelmaa suunniteltaessa sen työryhmä on myös kerännyt päivähoitokentän toiveita, ideoita ja kommentteja. Ohjelma on tehty vuorovaikutuksessa päiväkotien ja perhepäivähoidon, sekä keskeisten yhteistyötahojen kanssa. Se on myös ollut

kommentoitavana päiväkodeissa, päivähoidon johtoryhmässä, siivoustyönjohtajalla ja ruokahuollon ohjaajalla. Muut yhteistyötahojen yhteyshenkilöt opetustoitimesta, ympäristövalvonnasta, energiatoimistosta ja tilakeskuksesta ovat myös kommentoineet suunnitelmaa sitä tehtäessä.

Tampereen esiopetussuunnitelmassa otetaan myös huomioon kestävän kehityksen käsite. Yksi työryhmän tavoitteista oli sisällyttää käsite Tampereen esiopetussuunnitelmaan opetushallituksen valtakunnallisen suunnitelman mukaisesti. Kaupungin omina painopistealueina esiopetussuunnitelmassa on kestävä kehitys, kotiseutu, sekä vuorovaikutus ja viestintä.

Kestävä kehitys sisältyy myös Tampereen varhaiskasvatuksen opetussuunnitelmaan. "Päivähoito kantaa vastuun toimintansa aiheuttamasta ympäristökuormituksesta ottamalla huomioon kestävän kehityksen eri ulottuvuudet. Lapsia kasvatetaan ympäristötietoisuuteen sekä ekologisesti kestäviin ratkaisuihin" (Tampereen varhaiskasvatussuunnitelma 2007, 5).

Myös Tampereella nimettiin jokaisesta päiväkodista oma kestävän kehityksen yhteyshenkilönsä, joka tiedottaa aiheesta yksikössänsä. Tampereella järjestettiin myös prosessin käynnistämiseksi ja tukemiseksi koulutusta päivähoidon työntekijöille. Koulutuksen yhtenä tärkeimpänä sisältönä oli avata kestävän kehityksen käsitettä ja saada käyntiin keskustelu aiheesta työpaikoilla. Koulutukset järjestettiin yhteistyössä Ympäristöviraston, Energiatoimiston, Tilakeskuksen ja Pirkanmaan Jätehuollon kanssa. Tavoitteeksi asetettiin kestävän kehityksen koulutuksesta tulevan säännöllinen osa päivähoidon koulutusta.

Päiväkoteihin nimetyiden kestävän kehityksen yhdyshenkilöiden tehtävänä oli koota yksiköstään kestävän kehityksen työryhmä, joka koostuu eri ammattiryh-

mistä. Yhdessä johtajan kanssa hän sopii kestävän kehityksen vastuu alueet ja huolehtii asioiden tiedottamisesta yksikössään ja tiedon kantautumisesta myös kumppaneina toimiville perhepäivähoitajille. Päiväkotien yhdyshenkilöt kokoontuvat yhteiseen koulutus- ja keskustelutilaisuuteen vähintään kerran vuodessa. Yhdyshenkilön tehtävänä on myös johtajan kanssa arvioida ohjelmaa ja laatia uusia tavoitteita.

Tampereen toimintasuunnitelmaa laadittaessa käytettiin hyväksi kyselyä päiväkodeille. Kyselyn perusteella selvitettiin ympäristöosaamisen nykytilaa ja päivähoidon henkilökunnan näkemyksiä ja koulutustarpeita sekä sitä, minkälaisia puutteita oli kestävän kehityksen periaatteiden noudattamisessa. Tämän perusteella luotiin kestävän kehityksen ohjelma, joka huomioi monipuolisesti kestävän kehityksen osa-alueet kaikessa toiminnassa. Tampereella siis kartoitettiin kestävän kehityksen ongelmakohtia, ja kasvattajien näkökulmia aiheesta. Ohjelma perustettiin näille tiedoille.

Toimintaohjelma sisältää suunnitelmia, tavoitteita ja toimenpide ehdotuksia kuinka edistää ympäristökasvatusta, energian ja vedenkäyttöä, sekä jätehuoltoa ja kierrätystä ja hankintoja. Toinen toimintaohjelman tehtävä on edistää avointa ja reilua päätöksentekokulttuuria. Tämä tapahtuu edistämällä koulutusta, tiedotusta, vuorovaikutusta ja yhteistyötä. Vuorovaikutusta kehitetään aktiivisesti yksilöiden, yksiköiden, eri hallintokuntien ja sidosryhmien välillä lisäämällä tiedotusta ja koulutuksen avulla luomalla uusia vuorovaikutustilanteita ja kanavia.

Tampereella siirryttiin vuoden 2007 alussa uudenlaiseen toimintamalliin. Palveluiden toteuttamisessa otettiin käyttöön tilaaja-tuottaja -malli. Tämän mallin seurauksena päivähoito nivoutui yhteen esiopetuksen, perusopetuksen sekä koulu-

laisten iltapäivätoiminnan kanssa. Mallin lähtökohtana on lapsen kehitys- ja oppimistarpeiden ymmärtäminen ja tukeminen.

Varhaiskasvatuksen, esiopetuksen, ja aamu- ja iltapäivätoiminnan yhteen nivominen mahdollistaa olemassa olevan asiantuntijuuden hyödyntämisen parhaalla mahdollisella tavalla. Kunkin palvelun osaamista voidaan hyödyntää yhteisesti. Tämä toimii myös kestävän kehityksen kasvatuksen jatkumon osalta. Kun varhaiskasvatus ja perusopetus toteutetaan sidottuna toisiinsa, lapsen opinpolku tulee olemaan entistä yhtenäisempi.

Päivähoidossa tilaaja-tuottaja -malli tarkoittaa sitä, että päiväkodit muodostavat tulostiimejä, joiden budjetti on yhteinen ja jotka toimivat tiiviisti yhteistyössä. Tiimeillä on myös yhteinen toimintasuunnitelma. Päiväkodin johtajien rooli on muuttunut myös, sillä he toimivat koko tulostiimin kannalta. Tulostiimin johtajat laativat henkilöstön kanssa suunnitelman, jossa luodaan visioita ja konkreettisia tekoja niiden saavuttamiseksi. Kestävän kehityksen kannalta tähän liittyy erittäin tiiviisti talouden suunnittelu ja seuraaminen.

Tampereella kestävä kehitys näkyy hyvin koko kaupungin kulttuurissa ja hallinnollisissa päätöksissä. Kaupungin vahva "vihreä" asenne näkyy myös sen eri hallintokunnissa, ja näin myös päivähoidossa. Ympäristöasiat ovat yhteisiä, ja ympäristön laatua pidetään yleisesti tärkeänä. Tampereella ihmiset ovat valmiita kehittämään yhdiskunnan rakenteita ja lainsäädäntöä ympäristöä säästäviä ratkaisuja tukevaksi.

6 POHDINTA

6.1 Sisällön arviointia

Kestävää kehitystä toteutetaan päiväkodeissa monella tavalla ja eri tasolla. Yhteistä kaupunkitasolla on esimerkiksi varhaiskasvatuksen toimintasuunnitelmat, joissa kestävä kehitys on osa päiväkodin arvoja. Joissakin kunnissa ja kaupungeissa, kuten Tampereella ja Oulussa on tehty omat kestävän kehityksen toimintaohjelmat päivähoidolle, jotka antavat selkeät raamit toiminnalle. Kunnallisten toimintaohjelmien tarkoituksena on olla ohjeena ja pohjana päivähoitoyksikköjen kestävän kehityksen toimintasuunnitelmille, joiden avulla kestävä kehitys kunnan päivähoidossa ylläpidetään, tehostetaan, kehitetään ja arvioidaan.

Toimintasuunnitelmien tärkeimpiä tehtäviä on kestävän kehityksen toteuttamisen suunnittelu kokonaisvaltaisesti. Sen kautta päivähoidon arjessa tulee otettua huomioon myös taloudellinen ja sosiaalinen kestävä kehitys. Kun otetaan huomioon esimerkiksi päivähoidon henkilöstön vaihtelevuus, on tärkeää, että perehdyttämiseen kiinnitetään erityistä huomiota, jotta uudet työntekijät, sijaiset ja määräaikaiset sitoutuisivat kestävän kehityksen periaatteisiin. Toimintaohjelmat muodostavat kestävän kehityksen käsitteestä kokonaiskuvan, ja auttavat yhteisöä näkemään asiakokonaisuudet ja toimintamallit.

Toimintasuunnitelmat lisäävät myös ympäristötietoutta henkilökunnalla. Niiden laatiminen, kehittäminen ja käytännössä toteuttaminen lisäävät työntekijöiden ympäristökäsityksen kehittymistä. Kun asiasta tehdään yhteinen ja se nostetaan esille, kiinnostus ja motivaatio lisääntyy.

Toimintasuunnitelmat auttavat koko päivähoidon organisaatiota edistämään kestävä kehitystä ja ympäristöä huomioivaa toimintaa. Kuitenkin se, mikä on painettu ja kirjattu paperille ei aina toteudu niin kuin pitäisi. Esimerkiksi Oulussa, jossa jokaisessa päivähoitoyksikössä pitäisi toteuttaa kestävä kehitystä, on vielä niitäkin päiväkoteja joissa ei kierrätetä.

Yksikön taholta tarkasteltuna kestävä kehityksen on oltava osa koko yksikön toimintaa. Ekologinen arki koostuu monista erilaisista ratkaisuista, jotka liittyvät kulutustottumusten pohtimiseen, lajitteluun ja kompostointiin, materiaalien käyttöön, ruokahuoltoon ja energian- ja veden kulutukseen (Rosenberg 1993). Arjessa tulee huomioida myös luonto ja toiset ihmiset. Lapsi oppii vaalimaan elämää oman mielensä, kehonsa ja ympäristönsä kunnioittamisen kautta. Päiväkotien ympäristötietoutta ja kestävä näkökulmaa kehitetään jatkuvasti, ja toimintasuunnitelmat ovat siinä yksi työväline. Niiden kautta ympäristöasioista muotoutuu lasten jokapäiväiseen elämään kuuluvaa toimintaa, kuten kierrätys, luontoretket ja kompostointi.

Oulussa painopisteenä kestävässä kehityksessä on kulttuurikasvatus. Oulussa on perustettu oma kulttuurikasvatuksen työryhmä, joka kehittää ja tukee kaupungin päivähoidonkulttuurikasvatusta. Oulun päivähoidon toimintayksikkö Alakööki on yhteistyössä eri kulttuurilaitosten kanssa, ja ne järjestävät yhdessä toimintaa päivähoidon kentälle.

Alakööki on hyvä esimerkki toiminnasta, jossa koko kaupungin päivähoidon sisällä järjestetään yhteistyötä kestävä kehityksen edistämiseksi. Alakööki tuottaa toimintaa ja ideoita kaikille Oulun päivähoitoyksiköille. Tällöin nekin päiväkodit, joissa kestävä kehitystä ei suuremmin toteuteta, voivat saada kipinän Alaköökin

toteuttamien tapahtumien kautta. Mitä useampi päiväkotia saadaan mukaan toimintaan, sitä helpommin mielestäni saadaan kaikki mukaan. Kestävästä kehityksestä tulee parhaimmassa tapauksessa itsestään selvä arvo, jota vanhemmatkin osaavat vaatia hoitopaikalta. Myös päinvastoin, vihreät arvot voivat siirtyä kotiin päivähoidon kautta.

Tampereella pohjana kestäväälle kehitykselle on avoin ja reilu päätöksenteon kulttuuri. Tampereen toimintamalli ja kestävä kehityksen toiminta painottaa kestävä kehityksen seuranta. Toimintaohjelma linjaa erilaisia tavoitteita ja toimenpiteitä ehdotuksia. Tampereella annetaan malli avoimen päätöksentekokulttuurin edistämisestä, mikä tapahtuu edistämällä koulutusta, tiedotusta, vuorovaikutusta ja yhteistyötä. Tampereella panostetaan myös kestävä kehityksen jatkumoon sitomalla varhaiskasvatus ja perusopetus toisiinsa.

Vihreän lipun -toiminnassa osallistujat suunnittelevat ja asettaa tavoitteensa omista lähtökohdistaan, siksi se soveltuu hyvin sekä pienille että suurille yksiköille ja päiväkodeille. Vihreän Lipun -ohjelma edistää myös tavoitetta, että 15 % päiväkodeista saavuttaisi ulkoisen tunnustuksen tai sertifikaatin kestävä kehityksen toiminnastaan vuoteen 2014 mennessä. Oulussa Vihreän Lipun toiminnassa on mukana tällä hetkellä 10 päiväkotia, joista kuudella on lipun käyttöoikeus. Tampereella toiminnassa on mukana kolme päiväkotia, joista kaksi on saavuttanut käyttöoikeuden. (Suomen ympäristökasvatuksen seura Ry)

Vihreä lippu on yksi hyvä esimerkki erilaisista kansainvälisistä ohjelmista, jotka mahdollistavat tuloksellista ja innostavaa kestävä kehityksen toimintaa päiväkodeille, kouluille ja oppilaitoksille. Sen lähtökohtana ovat ympäristökasvatus ja ympäristökuormituksen vähentäminen. Ohjelma auttaa integroimaan kestävä kehitystä opetukseen ja kasvatukseen, sekä toimintakulttuuriin. Sertifiointi on

määritelty yhdeksi tärkeäksi toimenpiteeksi, joka sisällyttää kestävän kehityksen kaikkeen organisaation toimintaan.

Jokaiseen päiväkotiin kuuluu ympäristötietoisuuden lisääminen ja ympäristöä säästävän elämäntavan opettaminen lapsille. Ympäristötietoinen asenne luodaan jo pienestä pitäen. Lapset ovat innokkaita opiskelijoita, ja omaksuvat tietoa kuin itsestään, kun opetus ja asennekasvatus ovat lapsilähtöistä.

Kestävän kehityksen arvot ovat pääsääntöisesti osa jokaisen päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelmaa. Kestävän kehityksen kasvatuksen toteutuminen ja laatu kuitenkin vaihtelee eri kunnissa ja päiväkodeissa. Yksikkökohtaiset vaihtelut ovat suuria. Osa on ottanut sen hyvinkin vahvasti osaksi toimintaansa, osa taas jatkaa samalla tavalla kuin ennen. Osalla kunnista, varhaiskasvatusverkostosta löytyy toimijoita kestävän kehityksen kentältä, ja yhteistyöllä kehitetään laajempaa ja kattavampaa toimintaa.

Toisaalta monet luontoon liittyvät arvot ja ympäristöystävälliset pienet teot sekä luontoelämykset toteutuvat päivähoidon arjessa, vaikka niitä ei olisikaan kirjattu mihinkään suunnitelmaan ylös. Kuitenkin suuremmat linjaukset ja kokonaisvaltainen huomiointi auttaisi henkilökuntaa tehostamaan päivähoidon ympäristössä tapahtuvaa ympäristökasvatusta ja lapsien luontosuhteen syntymistä.

Luontokasvatus on tärkeää tänä päivänä myös siksi, koska lapset ovat vieraantuneet luonnosta. On lapsia, joille metsä on hyvinkin vieras paikka. Kuitenkin luonnon kautta lapsi oppii myös humanisia arvoja, ja luonnolla on vaikuttava merkitys lapselle oppimisympäristönä; liikunnallisten taitojen ja mielikuvituksen kehittäjänä.

Ympäristökasvatus ja ekologinen lastenkulttuuri ovat olleet aina osa päivähoitoa. Nykyään niihin kiinnitetään kuitenkin entistä enemmän huomiota, kulutusyhteiskunnan ja uusiutumattomien luonnonvarojen käytön vuoksi. Aikaisempaa enemmän on alettu huomioida asennekasvatusta, ja taloudelliseen ja sosiaaliseen kestävyysliittävää toimintaa. Niiden merkitystä kestävä kehitys ja ympäristönsuojelun edistäjinä on alettu korostamaan.

Viime vuosina Suomessa on syntynyt myös luontopainotteisia päiväkotia. Luonnossa kotonaan -päiväkodit poikkeavat muista siinä, että ne toteuttavat omaa pedagogiikkaa. Lähtökohtana on, että lapsi on luonnostaan utelias, tiedonhaluinen ja sosiaalinen. Luonnossa kotonaan -päiväkodit tarjoavat vaihtoehtoja vanhemmille, ja ovat esimerkki siitä, kuinka yksityisellä sektorilla toteuttaa kestävä kehitys. Ne myös saavat pohtimaan, millaisia eroavaisuuksia päiväkodeilla on kestävä kehitys toteuttamisessa. Osa päivähoitopaikoista toteuttaa kestävä kehitys hyvin niukasti, kun osa taas perustaa arvonsa sille. Luontopäiväkodit antavat kuitenkin hyvää esimerkkiä, ja auttavat pohtimaan uudenlaisia arvoja ja uusia valmiuksia toimia.

Hoidosta vastaavan henkilökunnan koulutus ei myöskään anna monesti valmiuksia kestävä kehitys periaatteen vaalimiselle. Erilaiset ohjelmat, kuten Metsämörri antaa henkilökunnalle näitä valmiuksia. Joissakin kunnissa ja kaupungeissa on myös perustettu kestävä kehitys työryhmiä, joihin kuuluu päivähoito väkeä. Heidän tehtävänä on edistää kestävä kehitys ja sen tietoisuuden leviämistä osassa työympäristössään. Päiväkotien sisällä saattaa myös olla tällaisia työryhmiä, joka auttavat päiväkotia ottamaan kestävä kehitys huomioon kokonaisuudessaan ja kaikissa muodoissaan. Jotkut kaupungit järjestävät myös koulutusta päiväkotien henkilöstölle.

On paljon päiväkoteja, joissa kestävä kehitys on otettu toimintaa kantavaksi teemaksi, tai ympäristökasvatusta on alettu toteuttamaan uusilla eri tavoilla. Koko ajan päivähoitossa tiedostetaan enemmän ympäristöä, ja kestävä kehitys otetaan huomioon toiminnoissa. Kehitystä edistetään ja tuetaan monilta eri tahoilta, ja monissa kaupungeissa on syntynyt kestävän kehityksen strategioita. Erilaiset organisaatiot antavat päivähoitolle ideoita, ja järjestävät näille sekä itsenäistä että yhteistyössä tehtävää toimintaa kestävän kehityksen tiimoilta. Erilaiset strategiat, ohjelmat, toimintamallit, tapahtumat ja kasvattajista itsestään lähtevät motivaatiot tuovat vihreää kasvatusta päiväkoteihin.

Päivähoitolla on mahdollisuus vaikuttaa lasten luontosuhteeseen ja asenteisiin, ja ulottaa tätä vaikutusta myös lasten koteihin saakka. Kotona ja päivähoitossa yhteisen linjan vetäminen antaa lapselle selkeän mallin. Tämän päivän lapset ovat tulevaisuuden aikuisväestöä ja päättäjiä, ja on tärkeää kestävän kehityksen kannalta, että he oivaltavat itse olevan osa luontoa.

Kestävää kehitystä edistävät toimintasuunnitelmat, ympäristökasvatus ja arkipäivässä toimiminen ympäristöä säästävästi. Ne lisäävät lasten ja päivähoitohenkilöstön ympäristötietoisuutta ja aktiivisuutta toimia kestävästi. Ympäristökasvatuksen saaminen osaksi mahdollisimman useaa sisältöaluetta edellyttää suunnitelmallisuutta ja aktiivisuutta henkilökunnalta. Päivähoitossa kestävän kehityksen ohjelman olennainen osa on ympäristökasvatus, ja sitä voidaan toteuttaa monin eri muodoin. Työvälineitä löytyy, kun niitä osaa ja jaksaa etsiä. Varhaiskasvatuksessa on tärkeää, että nämä keinot ja välineet ovat realistisia ja mielekkäitä, niin niistä tulee luonteva ja olennainen osa lasten elämää.

Jokainen päiväkotito voi toteuttaa kestävästä tyylillensä ja omilla tavoillaan. Yksikköjen sisällä on kuitenkin henkilökunnan vedettävä yhteistä linjaa, ja oltava

yhtä sitoutuneita toimintaan. Monesti saattaa käydä niinkin, että ympäristöasioista huolehtiminen jää muutaman ihmisen vastuulle, ja tällöin ympäristö asenteiden siirtäminen lapsille hankaloituu.

Erilaiset toimintayksiköt asettavat myös erilaiset puitteet ympäristökasvatukselle, koska ne ovat erilaisia sekä toimintaympäristöltään että toimitiloiltaan. Siksi jokainen päiväkotien henkilökuntineen on paras asiantuntija siinä, miten voi parhaiten toteuttaa kestävästä kehitystä yksikössään. Kaikilla päivähoiton työntekijöillä on vastuu kestävästä kehityksen periaatteiden toteutumisesta. Myös muu yksikön henkilökunta ja koko työyhteisö vastaa lasten kasvatuksesta kestävästä kehityksen arvoihin.

Kasvattajan koulutuksella, kokemustustalla ja maailmankatsomuksella on merkitystä, millä strategialla ympäristökasvatusta toteutetaan yksikössä. Kasvattajan näkemysten ja arvojen mukaan määräytyy se, mitä ovat ympäristöä säästävän elämäntavan oppimisen edellytykset ja perusta. Esimerkiksi henkilö, jolla ei ole erityisen vahvaa tunnesidettä luontoon ja joka suhtautuu kestävästä kehityksen arvoihin välinpitämättömästi, ei luultavasti ole kovin innokas aloittamaan päiväkodissa esimerkiksi mitään taloudelliseen ekologiaan liittyviä projekteja.

Omaakohtaisena esimerkkinä minulla on, kun eräässä työskentelemässäni päiväkodissa eräs työntekijöistä oli sitä mieltä, ettei heillä "ole aikaa" kierrättää, ja että se on ihan "turhaa hommaa". Tämä kertoo siitä, ettei henkilöllä ole kiinnostusta edes ottaa asioista selvää. Siksi onkin hyvä, että koko yksikön yhteisössä pyritään kehittämään kestävästä kehityksen asennetta, ja pyritään muuttamaan ympäristöasennetta luontoa huomioivaksi.

Kestävän kehityksen sisäistäminen pienestä pitäen ja sen tarkoitus tuottaa ympäristöä kunnioittavia aikuisia edellyttää jatkumoa esiopetuksesta kouluun. Suunnitelmat luovat myös siis jatkumoa esiopetuksen ja alkuopetuksen välille. Tavallaan kestävässä kehityksessä on kyse varhaisen tuen mallista, todella suuressa mittakaavassa. Tämän päivän lapsia kasvattamalla luontoa säästävään ja kunnioittavaan toimintaan, luodaan heille ja tuleville sukupolville hyvät elämisen mahdollisuudet tulevaisuudessa.

6.2 Oman oppimisen arviointia

Aikaresurssien puitteissa sain rajattua aiheen mielestäni tärkeisiin ja ajankohtaisiin aiheisiin, ja itseäni kiinnostaviin ilmiöihin. Mielestäni onnistuin tutkimuksella selvittämään kestävä kehityksen keskeiset käsitteet varhaiskasvatuksen näkökulmasta ja löytämään tietoa kuinka päivähoitossa toteutetaan lapsilähtöistä kestävä kehitystä. Tutkimus oli yksinkertainen, mutta innostava ja antoisa.

Opinnäytetyön henkilökohtaiset oppimistavoitteeni olivat teoreettisen tutkimuksen työotteen kehittäminen ja kestävä kehityksen käsitysten avaaminen sosiologin työn näkökulmasta. Työ lisäsi tietouttani kestävästä kehityksestä ja sen näkymisestä päivähoitossa. Sain myös tutkimuksen kautta ymmärrystä ja tietoa siitä, kuinka kestävä kehityksen kaikki ulottuvuudet huomioidaan päivähoitossa.

Työni pohjautui teoreettiseen taustaan, ja käsitteiden ja ilmiöiden kartoittamiseen. Tutkimuksen tällaisella tavalla toteuttaminen opetti minulle aineiston kriittistä tarkastelua ja tutkimuksen rakenteen muodostamista sopivasta aineistosta. Jos voisin tehdä jotain toisin, olisin varannut tutkimukselleni enemmän aikaa, koska olisi ollut mielenkiintoista paneutua aiheeseen syvemmin. Tiukka aikatauluni sai minut kuitenkin tekemään tästä kartoittavan tutkimuksen. Olen kuitenkin tyyty-

väinen tulokseen, sillä mielestäni on tärkeää avata kestävän kehityksen käsitettä, jotta sitä voidaan ymmärtää ja toteuttaa.

Se kuinka aikuinen toimii ja minkälaista mallia hän antaa, on merkittävää lasten ohjauksessa. Kun toiminta lähtee lapsista itsestään ja tapahtuu lasten ehdoilla, on oppimistulos kaikkein parhain. Tutkimukseni herätti minut pohtimaan omia asenteitani ja sitä miten työssäni voin hyödyntää erilaisia lapsilähtöisiä tapoja opettaa lapsia kestävään arkeen.

Kestävän kehityksen kaupunkien toimintaohjelmat ja päiväkotien toimintasuunnitelmat antavat näkökulmaa toiminnan suunnitteluun, ja ne ovat apuvälineitä toiminnan arvioinnissa. Toimintasuunnitelmat auttavat myös tavoitteiden saavuttamisessa, sillä ilman suunnittelua toiminta on yksipuolista.

Teoreettinen tutkimus antaa mahdollisuuksia erilaisiin jatkotutkimuksiin, jotka antavat aiheesta syvempää tietoa. Kestävän kehityksen käsite on laaja, ja sitä on tutkittu suhteellisen vähän päivähoitossa, joten tutkimukseni antaa toivottavasti myös ideoita jatkotutkimuksiin ja herättää kiinnostusta aiheeseen.

6.3 Jatkotutkimusaiheet

Kestävä kehitys on käsitteenä laaja, ja ilmiönä varhaiskasvatuksen kentällä ja lasten päivähoitossa se antaa mahdollisuuksia monenlaisiin tutkimuksiin. Minulle tuotti vaikeuksia saada rajattua aihe, ja tutkimuksen alkuvaihe olikin hyvin työläs.

Jatkotutkimuksen aiheita löydän toimintasuunnitelmista, jotka itsessään ovat jo hyviä opinnäytetyön aiheita. Monet päiväkodit ovat vielä vailla kestävän kehityk-

sen ohjelmaa, ja yksi tapa on opiskelijan kanssa yhteistyössä laatia ja toteuttaa päivähoitolle laadukas kestävä kehityksen suunnitelma.

Pieniin kuntiin voisi myös opinnäytetyönä toteuttaa kuntakohtainen varhaiskasvatuksen kestävä kehityksen ohjelma. Työvälineenä suunnitteluun voi käyttää Oulun ja Tampereen malleja.

Lasten asennetta ympäristökasvatukseen, ja heidän käsityksiään ilmaston muutoksesta ja siihen vaikuttamisesta olisi mielenkiintoista selvittää esimerkiksi sadutuksen kautta. Myös kokemuksia esimerkiksi Metsämörri -toiminnasta olisi mielenkiintoista kuulla, ja tutkia sen toiminnan vaikutuksia päivähoitoyksiköissä.

Kaikissa päivähoidon organisaatioissa on tavoitteena oma kestävä kehityksen toimintaohjelma vuoteen 2010 mennessä. Koska määräaika on kohta umpeutussa, olisi mielenkiintoista selvittää kuinka tämä on toteutunut.

LÄHTEET

Internetlähteet:

Kestävä kehitys uudessa hallinto- ohjelmassa, 2007. Kestävän kehityksen verkkosihteeristö.

<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=68495&lan=fi>. Luettu 15.10.2009

Kestävä kehitys koulussa, Opetushallitus.

<http://www.edu.fi/TEEMAT/KEKE/tietoisuus/elamant.html>. Luettu 17.10.2009

Kestävän kehityksen ohjelma, 2001. Tampere, sosiaali- ja terveystoimi. Päivähoito.

<http://www.tampere.fi/tiedostot/4SL7EcDtv/paivah.pdf>. Luettu 13.10.2009

Kestävää kehitystä edistävän kasvatuksen ja koulutuksen strategia ja sen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2006–2014. 2006. Helsinki: Kestävän kehityksen toimikunnan koulutusjaosto

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=280280>. Luettu 17.10.2009

Kestävän kehityksen ohjelma, 2006. Oulu kasvaa kestävästi. Oulun kaupunki.

<http://www.ouka.fi/tekninen/julkaisut/Yleissuunnitelmat/Keke.pdf>. Luettu 15.10.2009

Koulut ja päiväkodit ympäristökasvattamaan, 2009. Keski-Suomen ympäristökasvatuksen yhteistyöryhmä KYKY.

<http://www.ksymparistokasvatus.fi/uploads/files/edistamissuunnitelma.pdf>. Luettu 25.10.2009

Käppä, J. & Laurila, T. & Lundgren, K. 2009. Kestävää ammatillista koulutusta. Opetushallitus

http://www.oph.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/oph/embeds/113646_Kestavaa_ammattillista_koulutusta_07092009_web_lock.pdf. Luettu 20.10.2009

Laininen, E. & Manninen, L. & Tenhunen, R. 2006. Näkökulmia kestäväan kehitykseen oppilaitoksissa, OKKA-säätiö

http://www.koulujaymparisto.fi/nakokulmia_kekeen.pdf. Luettu 15.10.2009

Laki lasten päivähoitosta, 2 a § 25.3.1983/304

[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036?search\[type\]=pika&search\[pika\]=Laki%20lasten%20p%C3%A4iv%C3%A4hoidosta%2C%202%20a%20%C2%A7%2025.3.1983%2F304](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036?search[type]=pika&search[pika]=Laki%20lasten%20p%C3%A4iv%C3%A4hoidosta%2C%202%20a%20%C2%A7%2025.3.1983%2F304)

Luomupäiväkoti Kirsikka

<http://www.luomupaivakotikirsikka.net/>. Luettu 20.10.2009

Luonnossa kotonaan. Suomen Latu Ry.

<http://suomenlatu.fi/luonnossakotonaan/toimipaikat.html>. Luettu 20.10.2009

Oulun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma, 2007. Oulun sosiaali- ja terveystoimi.

<http://www.ouka.fi/sote/paivahoito/Varhaiskasvatussuunnitelma%202007.pdf>. Luettu 15.10.2009

Oulun kaupunki, sosiaali- ja terveystoimi.

<http://www.ouka.fi/sote/paivahoito/kotisivut/Alakooki/Kulttuuri.html>. Luettu 15.10.2009

Päivähoidon kestävän kehityksen toimintaohjelma, 2006. Oulun kaupunki, sosiaali- ja terveystoimi.

http://www.ouka.fi/sote/lomakkeet/ph_kestavakehitys.pdf. Luettu 16.10.2009

Suomen ympäristökasvatuksen seura Ry

<http://www.vihrealippu.fi/pages/285.php> Luettu 25.10.2009

Tampereen varhaiskasvatussuunnitelma, 2007. Tampereen kaupunki. Päivähoito.

<http://www.tampere.fi/tiedostot/5ns1cxtah/vasu07.pdf> Luettu 18.10.2009

Ympäristö, luonto ja kestävä kehitys. Rauman kaupunki, sosiaali- ja terveystoimi.

<http://www.rauma.fi/sosiaali/Vasu/vasu%20pdf/Luonto%20ymparisto%20ja%20kestava%20kehitys.1.6.pdf>. Luettu 17.10.2009

Ympäristöministeriö, 2009. Kestävä kehitys.

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=22119&lan=fi>

Ympäristöministeriö, 2000. SY449. Kuntien paikallisagendat ja kestävän kehityksen ohjelmat. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=31686>

Åhlberg, M. Kestävän kehityksen didaktiikka, 2004.. Joensuun Yliopisto.

<http://sokl.joensuu.fi/aineistot/kasvatustiede/didaktiikka/didaktiikka04/> Luettu 28.10.2009

Kirjalähteet:

Aho, L. 1997. Verne 5. Helsinki: WSOY

Erat, B. 1994. Ihminen, Ekologia ja ympäristö. Multikustannus Oy

Cantell, H. (toim.) 2004. Ympäristökasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustantaja

Häikiö, L. Kuntien paikallisagendat ja kestävän kehityksen ohjelmat: Tavoitteet, prosessi ja sisältö sekä kestävä yhdyskuntakehitys- teeman huomioiminen. Ympäristöministeriö, Helsinki. 2000.

Karvinen, P. & Hinkkanen, J. & Nykänen, R. & Kinnunen, J. & Karhu, S. 1997. Luonnossa kotonaan. Helsinki: Rakennusalan Kustantajat RAK

Loukola, M-L. 2007. Kestävään elämäntapaan oppiminen, Kestävä kehitys opetuksen, arkikäytäntöihin ja toimintakulttuuriin. Helsinki: Yliopistopaino Oy

Niemi-Iilahti, A. & Vehkala, M-M. 1999. Pohjanmaan Agenda 21 -projektin arviointi : Projektin toteutus ja kestävän kehityksen toimintaohjelman omaksuminen kunnissa. Vaasan yliopisto.

Nikkinen, I. 2000. Metsämörri. Helsinki: Rakennusalan Kustantajat RAK, Kustantajat Sarmala Oy.

Nykänen, R. 1996, Taivaan merkit. Pienten lasten ympäristökasvatus. Mannerheimin lastensuojeluliitto

Ojala, M (toim.) 1993. Suomalaista varhaiskasvatustutkimusta. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Ojanen, S. & Rikkinen, H. (toim.) 1995. Opettaja ympäristökasvattajana. Helsinki: WSOY

Rohweder, L. & Virtanen, A. (toim.) 2008. Kohti kestävästä kehitystä, pedagoginen lähestymistapa. Opetusministeriö.

Rosenberg T. 1993. Pienestä pitäen. Ympäristökasvatus ja päivähoiton ekologinen arki. Helsinki: Rakennusalan Kustantajat RAK

Sahlberg, K. 2003. Iloisia lukuja - Vihreä lippu vaikuttaa! Ympäristökasvatus.

Suosalo, A. & Tavasti, A. 2008. Lasten aurinkovuosi; opas ekologiseen lastenkulttuuriin. Turku: Kustannusosakeyhtiö Sammakko.

Vilkkä, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Lehdet:

Ojansivu, M. 2009. Lapset takaisin luontoon, Helsingin sanomat 27.7.2009